

רוזוולט והציונות

אליהו אילת

להעיר, כי שום מחקר היסטורי, תהיה מה שתהיה נקודת-המוצא האידיאולוגית שלו, לא יהיה שלם אם לא ירחיב יריעתו כדי להשיב על שאלות הקשורות לא רק במעשיו של רוזוולט, אלא במניעי מעשים אלה, שיקל לעתים לחפש להם הסבר באופיו האישי, בתכונותיו כהוגה וכמדינאי ובשיטות פעולתו הדיפלומאטית, מאשר בקביעת קו מדיני שקול ומחושב, שהוא וממישלו מצווים להגשימו. מטרתה של גישה זו היא לאו דווקא "להבין-כדי להצדיק", אלא ללמוד לקחים אחדים, שחשיבותם אינה קשורה ברוזוולט בלבד וביחסו לציונות ואף לא בתקופה ובנסיבות שהשפיעו על מעשיו, כי אם להציף בעולם האפשרויות והמגבלות של האדם היושב בבית הלבן, שחוקת ארצות-הברית מקנה לו זכויות ביצוע מפלוגות, ובה בשעה מצריכה אותו לתמיכתה וב-אישורה של הרשות המחוקקת עד כדי למנוע ממנו את היכולת לקו תקיף וברור בענפי מדיניות שונים. האיש אשר אנו באים להתחקות על דרכו בעניין ארץ-ישראל הוא אחד האנשים הדגולים של זמננו ומחשובי נשיאיה של ארצות-הברית מאז היתה למדינה עצמאית; איש חזון ואידיאלים של קידמה וצדק חברתי; אדם שתיקן ושיפר את תוכנו הפרוגרסיבי של המשטר הדמוקראטי ואת אמצעיו מתוך רגישות הומאנית ערה לצרכי היחיד ונלחם להגן על החופש ולהשכין שלום בעולם. הדבר המעניין אותנו, הוא באיזו מידה הגיעו סגולות והישגים אלה אצל רוזוולט לידי ביטוי ביחסו לציונות ולשאיפות האנושיות והלאומיות של העם היהודי בתקופה גורלית לקיומו. להבהרת הדבר אפשר להסתייע במסמכים השונים הקשורים ברוזוולט ובתקופתו ובהערכת אנשים מקרב עוזריו וידידיו שהכירו את דעותיו ועקבו מקרוב אחר מעשיו. הנושא שלפנינו מורכב מגורמים רבים, מהם גלויים ומהם סמויים עדיין,

היסטוריון ערבי שיכתוב על "רוזוולט והציונות" לא יקשה עליו, לאחר מחקר מקיף ובדיקת החומר, להציג את פראנקלין דלאנו רוזוולט כנשיא פרו-ציוני שהשלה את הערבים בהכרזות ובהבטחות שלא תאמו את הכרזותיו ואת הבטחותיו לציונים. אותו היסטוריון גם יוכל לגלות יתרון מהותי בעל משמעות מדינית בהבטחותיו של רוזוולט לציונים בדבר עתידה של ארץ-ישראל לעומת הנאמר באותו נושא באשגרים הרשמיים למלכי ארצות ערב ונשיאייהן.

ואולם כר נרחב יהיה גם לחוקר יהודי וציוני להתאים על סמך אותו חומר עצמו את רוזוולט בסתירות, תחבולות ותבלות במאבק הציוני המדיני בתקופת כהונתו בבית הלבן, מעשים שנגדו את הכרזותיו ושפעלו לטובת הצד הערבי בסיכסוך על גורלה ה-מדיני של ארץ-ישראל.

המסקנה המתבקשת לכאורה היא, ששניהם, ההיסטוריון הערבי כעמיתו היהודי, על-פי הכלל שיש לשפוט בני-אדם, כולל מדינאים, לפי מעשיהם ולא לפי דבריהם, ולאחר שיקבעו את דו-פרצופיותו של הנשיא רוזוולט, ילמדו כל אחד מן החומר שברשותו, שלא הבטחותיו והכרזותיו, או החתירה לפתרון צודק של הבעיה, כי אם שיקולים ציניים קרים שמקורם באינטרסים ממלכתיים, מפלגתיים ואישיים, הם שהשפיעו על מדיניותו הארץ-ישראלית. וכאן סברה שייפרדו דרכי ההיסטוריונים הנזכרים, כל אחד מהם ימצא בקעה רחבה להסברת הבנתו ופירושו הוא למושג הצדק בפתרון בעיית ארץ-ישראל.

כך בערך ניתן לשרטט את "התסריט" המשוער בנוגע למפריד והמאחד את שני ההיסטוריונים משני צידי המתרס לכשיבואו לדון בסוגיה שהעסיקה לא אחת את רוזוולט בשנות כהונתו בבית הלבן, עיסוק שהיה רצוף קשיים ומשברים ביחסיו עם הציונים והערבים כמעט עד יומו האחרון. אלא שכאן מקום

לו "האמנות של אי-בהירות" לחלק עיקרי של מדיניותו. בתקופת המלחמה התקשה רווולט בתיאום תפקידיו החוקתיים כנשיא וכמפקד עליון של הצבא. ריכוזו בנושאים צבאיים גרר הזנחת-מה של תפקידו כנשיא, מה-גם שהגישה הצבאית לא הלמה את מהות הבעיות שהיה על הנשיא לטפל בהן. בעניינים שונים הכריע בהשפעת עוזריו ויועציו הצבאיים, עניינים שבי-הם לא היה מקום להתערבותם. מעמדו כראש המפלגה הדמוקרטית הוסיף אף הוא על קשייו, ונטייתו למנוע מהקונגרס התערבות בניהול ענייני המלחמה קוממה נגדו לא רק את הרפובליקנים שבקונגרס כי אם רבים מחברי מפלגתו. אמנם הוא למד ממשגהו של וודרו וילסון בשעתו, שלא שיתף את הרפובליקנים בהת-וויית מדיניותו, וקירב אחדים מבצעי ההשפעה בקרב הרפובליקנים שבקונגרס, ואף יותר — שמחוצה לו, ושיתפם באחריות על ניהול המלחמה. אלא ששיטת הגמישות והתימרון, שהיתה מקובלת עליו גרמה, לדברי ברנס, לא פעם אנדרלמוסיה בענפי המנגנון הממשלתי מחמת העדר בהירות בהנחיות שיצאו מהבית הלבן. ברנס מספר שהרבה מהחלטותיו של רווולט היו ידועות לבריטים לפני שהגיעו לידיעת האנשים שבמחיצתו. העובדה, שבהחלטותיו הרבות וביצוען שיתף רווולט אנשים מחוץ לממשלתו הוסיפה גם היא על האנדרלמוסיה במנגנון ועל הסתיי-רות שבמעשי רווולט עצמו. אמנם הרבה מחסרונותיו של רווולט היו לברכה בתפקידו כמפקד עליון וכאחראי על ניהול המלחמה. מבחינה זו, ומבחינה זו בלבד, מעמידו ברנס בדרגה אחת עם לינקולן ווילסון, שני נשיאים שלדעתו עלו עליו כמדינאים.

פרופסור אוסגוד, היסטוריון אמריקני אחר, בספרו³, שקדם לספרו של ברנס, רואה את רווולט כמנהיג האמריקני שהתלבט בין אידיאלים לריאליזם — הדילמה הנצחית של העוצמה האמריקנית. הרבה מכשלונותיו של רווולט במדיניות החוץ נבעו מפסי-חתו על שתי הסעיפים בבקשו ליישב את הנכון והצודק עם הטוב והמועיל לאמריקה עצמה. הערכים הרוחניים והמוסריים שהניעו אותו לתמורות שחולל בחיים החברתיים והכלכליים של ארצות-הברית לא תמיד עמדו במבחן התנאים הקובעים את היחסים

שניתוחם כרוך לעתים בניחושים ובהשערות גרידא, ואפילו לא תושג מטרתנו בשלימותה, יהיה בדברים הבאים כדי לסייע בהבנת פרק בעל חשיבות רבה בתולדות המאבק הציוני בזירה המדינית של ארצות-הברית.

חומר רב הקשור בתקופת כהונתו של רווולט כנשיא שמור בספרייתו בהייד-פארק, אחוזתו הפר-טית שבמדינת ניו-יורק. כלולים בו מסמכים רשמיים וחליפת מכתבים בין רווולט לעוזריו ושריו ואישים אחרים בעניינים יהודים וארץ-ישראליים. זה עוד לא נחקר כל-צרכו על-ידי חוקריו. סיוע רב בהבנת מסמכים שונים שבספריית רווולט והשלמת המידע על הנאמר בהם בנושאים הנזכרים אפשר למצוא בפרסומים רשמיים שונים של מחלקת המדינה ומח-לקות אחרות בממשלת ארצות-הברית מאותה התק-פה. חשיבות מיוחדת נודעת גם לחומר השמור בגנוך הממלכתי הבריטי ("פאבליק רקורד אופיס"), ובו מסמכים של משרד ראש הממשלה ומשרד החוץ ה-בריטי הזורעים אור על מגעי שתי הממשלות — הבריטית והאמריקנית — בשאלת ארץ-ישראל בתק-פת נשיאותו של רווולט. מלבד החומר הארכיוני מצויה ספרות רבה בשפות שונות על רווולט ותק-פתו, העוסקת בהערכת הישגיו וכשלונותיו בתחומי פעולתו השונים¹. זו נתעשרה בשנים האחרונות במחקרים בעלי משקל מבחינת ניתוח הדברים לאור בעיות ימינו, הבודקים את אישיותו של רווולט כמדינאי שביקש להתמודד עם הבעיות ואת דרכיו בפתרוןן. כך, למשל, מקדיש פרופסור ברנס בספרו² תשומת לב רבה לאופן טיפולו של רווולט בעניינים ולשיטות שהיו מקובלות עליו להשגת מטרותיו. כתכונה הבולטת באופיו של רווולט מדגיש ברנס את נטייתו להשהות ככל האפשר את הכרעתו בין הברירות בנושאים שתבעו החלטה. לפי ברנס הפכה

1 תודתי נתונה לד"ר עמיצור אילן שאיפשר לי לקרוא את עבודת המחקר שלו שבכתובים על הנושא "מקור ההתערבות האמריקנית במדינות הבריטית בארץ-ישראל בשנים 1938—1947". מצאתי בה ובמחקרים של ארווין אודר על "ארצות הברית והמנדט הארץ-ישראלי, 1920—1948", ושל ג. ג. סנצינגר, "טרומאן ומדינת ישראל" (שאף הם עוד לא פורסמו), תועלת רבה.

2 James MacGregor Burns, *Roosevelt: The Soldier of Freedom 1940—1945*, 722 pp., Weidenfeld and Nicolson, London, 1971

3 Robert Endicott Osgood, *Ideals and Self-Interest in America's Foreign Relations*, 491 pp., University of Chicago Press, 1964

את כהונתו כנשיא. כשביקרתי אותו כעבור שנים רבות, ב־19 בפברואר, 1946, נוכחתי לדעת כי הצהרותיו הפרו־ציוניות שיקפו יחס וזיקה של אמת, והבעיה הוסיפה להעסיקו גם לאחר שפרש מפעילות מדינית. הוא סיפר לי על התכנית שהגה בה שנים רבות בדבר העברת ערביי ארץ־ישראל לעיראק כפתרון קונסטרוקטיבי לבעיות ארץ־ישראל ועיראק גם יחד: העולים היהודים לארץ־ישראל זקוקים לקרקע, ועיראק — לאנשים. בסוף המאה שעברה הועסק הובר כמהנדס על־ידי חברה אמריקנית במצרים ונפגש בקהיר עם סר ויליאם וילקוקס, המהנדס הבריטי המפורסם שתיכנן ובנה ב־1898 את סכר אסואן. ממנו שמע הובר על האפשרויות הגדולות לפיתוחה של ארץ הנהרניים, בתנאי שתגדל אוכלוס־ייתה החקלאית וינצלו מימי הפרת והחידקל. בימים ההם ביקר הובר בארץ־ישראל והתרשם מאד מהרמה החקלאית והחברתית הגבוהה של ההתיישבות היהודית. חושש היה שעתידו של הבית הלאומי לא יהיה מובטח ללא שטחי קרקע מספיקים להתיישבות המונית בכל חלקי הארץ וליצירת רוב יהודי בארץ־ישראל. בה בשעה סבור היה כי הפלח הערבי בארץ־ישראל, המוסלמי לפי דתו, ימצא בעיראק סביבה טבעית שלא תפגע בו משום בחינה שהיא ותתן לו כר גרחב לפיתוח ולשגשוג שאין לו בארץ־ישראל הדלה במים ובקרקע פורייה. רק אדם בעל רמה תרבותית וטכנולוגית גבוהה יוכל להצליח בחקלאות בתנאים אלה.

כך תיאר לפני הובר את רעיונותיו. תכניתו להעברת ערביי ארץ־ישראל לעיראק לבשה בעיניו משנה חשיבות עם עליית היטלר ועם החמרת בעיית הפליטים היהודים. הוא לא מצא ארון קשבת לתכניתו בקרב אנשי השלטון בווינגטון — וגם לא ב־1945, עם סיום המלחמה. לא נעלמו ממנו המכשולים הגדולים לביצוע תכנית כזו, ואולם בשאלה קשה כשאלת ארץ־ישראל אפשר להגיע רק באמצעים רדיקאליים לפתרון של ממש. בתכניתו, בטוח היה, כלולים היסודות לפתרון מכריע לטובת כל הצדדים המעורבים, כולל עיראק עצמה, ארץ דלת אוכלוסים שבכוחה לקלוט מיליונים רבים אשר יוכלו להחזיר לה את גדולתה ותפארתה בימי קדם.

פראנקלין רוזוולט, הדמוקראט שנבחר ב־1933 כנשיא השלושים ושניים של ארצות־הברית, לאחר שכל שלושת קודמיו היו רפובליקנים, הביא לבית

בין עמים ומדינות. פרופסור אוסגוד מסביר את התנו־זות במדיניות החוץ האמריקנית בין תנופת יוזמה אוניברסאלית לבין אדישות ובדלנות כגילוי התמו־דדות מתמדת בין היסודות הללו ברוחו של העם האמריקני מאז הקמת עצמאותו. לפני רוזוולט עמדו בעיות הקשורות בעצם קיומו של העולם החפשי — ולארצות־הברית היו אלה שאלות גורליות יותר מאלה שהעסיקו את וילסון במלחמת העולם הראשונה. לפי־כך מן הראוי, לדעתו של אוסגוד, לבחון הרבה ממשעי רוזוולט בימי המלחמה לנוכח האפשרויות והמגבלות שבמסגרתן פעל בחתרו לשלום וצדק בין־לאומי ולבטחון לארצות־הברית.

בדברים הבאים אין כוונתי להקיף את כל תקופת נשיאותו הארוכה של רוזוולט בנגיעתה לארץ־ישראל. בחרתי כמה מהמקרים והמאורעות שבתולדות המאבק הציוני המדיני בזירה האמריקנית שנראו ראויים לשומת־לב מיוחדת, ובייחוד אלה מהם שלרוזוולט, לאישיותו והחלטותיו, נודעה השפעה עליהם ועל המדיניות הארץ־ישראלית של ארצות־הברית גם אחרי מותו.

ב.

יחסם של נשיאי ארצות־הברית לציונות ולבית הלאומי היהודי בארץ־ישראל בתקופה שבין שתי מלחמות העולם היה יחס של אהדה. מעידים על כך המסמכים הרשמיים וההודעות הפומביות שפורסמו בשם הנשיאים וורן ג. הארדינג, קאלווין קוליג, הרברט הובר ופראנקלין דלאנו רוזוולט, אשר המשיכו את מסורת וילסון בתמיכתו בהכרות בלפור. הארדינג תרם תרומה חשובה לחינוך מעמדה הציבורי ומשקלה המדיני של הציונות בארצות־הברית כאשר, למרות התנגדותו של מוכיר המדינה רב ההשפעה צ'ארלס א. יוז, חתם ב־21 בספטמבר, 1922, על החלטת שני בתי הקונגרס האמריקני, שהביעה פה־אחד את תמיכתה בציונות, ונתן בכך תוקף רשמי לאותו מסמך היסטורי. קוליג, שחתם ב־2 במארס, 1925, על החוזה עם בריטניה בדבר זכויות ארצות־הברית בארץ־ישראל, הביע בה בשעה את אהדתו ותמיכתו בבית הלאומי היהודי "כביטוי הנאמן והנמלץ ביותר" לשאיפות הלאומיות של העם היהודי. אולם יותר מקודמיו בבית הלבן הראה הרברט הובר התעניינות אישית במפעל הציוני — גם לאחר שסיים

ב"מערך החדש" ("ניר-דיל") וביחסי החוץ של ארצות-הברית. בימי מלחמת העולם הראשונה ואחריה היה כהן עוזרו של השופט לואי ברנדייס בעניינים ציוניים והשתתף בעיבוד ההצעות הציוניות לממשלת בריטניה בדבר המנדט על ארץ-ישראל.

בשיחות עם האנשים הללו, שעם אחדים מהם קשרתי במרוצת הזמן קשרי ידידות הדוקים, למדתי הרבה דברים על רוזוולט האדם, ההוגה והמדינאי, ועל דעותיו בעניינים בין-לאומיים שונים, כולל שאלת ארץ-ישראל. בדברים הבאים אני מסתמך במידה לא מעטה על רשימותי ביומנים מאותה תקופה. בין האנשים שהכירו את רוזוולט היכרות ממושכת מקרוב, ושיחסייהם כללו נושאים עיוניים ומעשיים משותפים, היה פליקס פראנקפורטר. כשהכרתי בבואי לארצות-הברית, כיהן פראנקפורטר כחבר בית-המשפט העליון, על-פי מינויו של רוזוולט. קודם לכן שימש, כידוע, בקתדרה למשפטים בהארורוד, ובימים ההם נודע ברבים כ"מספק" לרוזוולט עוזרים לתכניותיו בענפים השונים של "המערך החדש". ואכן לפני רבים מתלמידי האוניברסיטה של האר-ווארד סללה המלצתו של פראנקפורטר את הדרך למשרות אחריות במנגנון הממונה על ביצוע הרי-פורמות החברתיות והכלכליות של רוזוולט. קראו להם "פראנקפורטרס" (שהוא גם כינוי לנקניקיות בלשון העם האמריקני). בספרית רוזוולט שמורים מכתבים רבים שהחליפו רוזוולט ופראנקפורטר בנושאים שונים — חברתיים, מדיניים וספרותיים — ובהם גם מכתבים העוסקים בעניינים יהודיים וציר-ניים. מפראנקפורטר, אדם רחב דעת והשכלה, איש שיחה שנון, וסופר מבריק בהגדרותיו ובסגנונו, קיבל רוזוולט לא מעט מ"השכלתו" הציונית. חשי-בותו של פראנקפורטר מבחינה זו גדלה לאחר מות השופט לואי בראנדייס ב-1941 — גם משום שפראנקפורטר לא מילא אז כל תפקיד רשמי בתנו-עה הציונית באמריקה ומעמדו הציבורי הבלתי-תלוי הקל על שניהם — עליו ועל הנשיא — להחליף דעות ביתר חופש. כעסקן ציוני קשור שמו של פראנקפורטר בפעילותו כעוזר לבראנדייס בתקו-פת הכרות בלפור ובחליפת המכתבים בינו ובין הנסיד פייצל, נציג חג'או בוועידת ורסאי ולימים מלך עיראק. גם לאחר פרישתו מפעילות ציונית רשמית לא פסק פראנקפורטר מזיקתו הקרובה לענייני הציונות ולארץ-ישראל, וקשריו הרבים הועילו לא

הלבן מטען עשיר של קשרים עם הציבור היהודי ומנהיגיו מימי כהונתו כמושל מדינת ניו-יורק בשנים 1928—1932, ובתוכם יהודים רבים שעזרו לו להבחר למשרה זו, ואחר-כך — כנשיא ארצות-הברית. בשמונה השנים, 1928—1920, שעמד בראש משרד של עורכי-דין בניו-יורק, רכש לו לקוחות בקרב אנשי עסקים יהודים והרחיב את קשריו עם עסקני הציבור היהודי במדינה.

בתקופת שהותי בשנים 1945—1950 בארצות-הברית, בתחילה כמנהל המשרד המדיני של הסוכנות היהודית בווינגטון, ועם הקמת המדינה כשגרירה הראשון של מדינת ישראל, התוודעתי לאנשים שונים שנמנו עם ידידי רוזוולט או שעשו במחיצתו כעוזריו ויועציו ועקבו מקרוב אחר פעולתו בתחומים שונים. הנרי מורגנטאו וסאמנר וולס הכירו את רוזוולט מנעוריו: מורגנטאו כיהן תקופה ארוכה כמוכיר האוצר בממשלתו, וסאמנר וולס, ככהונתו כסגן מוכיר המדי-נה, מילא שליחיות מדיניות חשובות מטעם הנשיא והיה בקי מאין כמוהו ביחסים שבין מחלקת המדינה והבית הלבן. ברנארד ברוך הכיר את רוזוולט עוד מימי מלחמת העולם הראשונה, כאשר רוזוולט שימש סגן מוכיר הימיה בממשלת וילסון וברוך עצמו היה יועצו בעניינים כלכליים. במלחמת העולם השנייה נמנה ברוך, כידוע, עם יועציו ועוזריו הקרובים ביו-תר של רוזוולט בארגון מאמץ המלחמה ועם מקורביו האישיים. הרברט ליהמאן, מושל מדינת ניו-יורק בימי נשיאותו של רוזוולט, היה מקורב אליו עוד בימים שהיה רוזוולט עורך-דין בניו-יורק וקשרי ידידות הודקו ביניהם במרוצת השנים.

בין האנשים שהכירו את רוזוולט, את דעותיו בנושאים מדיניים ואת שיטות פעולתו כנשיא ושמנו עם עוזריו ויועציו בנושאים מדיניים וציבוריים בבית הלבן, היו השופט שמואל ("סאם") י. רוזנמאן, דוד ק. גיילס ובנימין ו. כהן; רוזנמאן שימש זמן רב בתפקידים מיוחדים שהיה מטיל עליו הנשיא בתחום יחסי הציבור ובהכנת נאומיו. גם הנשיא טרומאן העסיק אותו אחר-כך כעוזר בתפקידים אלה. גיילס היה ממונה בבית הלבן על ענייני ה"מיעוטים" במדינה: קתולים, כושים, יהודים וארגוני פועלים. כרוזנמאן, נשאר גם הוא בתפקיד זה בתקופת נשיאותו של טרומאן ותרם הרבה לרכישת אהדת ממשלת ארצות-הברית במאבק הציוני; בנימין ("בן") כהן היה מיועציו של רוזוולט בנושאים משפטיים הקשורים

שונות שהעסיקו את בראנדייס ושביקש את עזרת רוזוולט בהן.

הזכרתי קודם את תכניתו של הרברט הובר, הנשיא לשעבר, להעברת אוכלוסים מארץ-ישראל לעיראק. בשעה שטיפל בשאלת הפליטים היהודים מגרמניה העלה רוזוולט רעיון דומה במכתבו מ-27 בדצמבר, 1938, לבראנדייס, כתשובה למכתב שקיבל ממנו בדבר האפשרויות להתיישבות יהודית בעבר-הירדן. רוזוולט פנה בעניין זה לבריטים בבקשת פרטים. במכתבו כותב רוזוולט:

... "הנני שולח לך באורח אישי תזכיר של השגריר-רות הבריטי, המאכזב בנאמר בו. נא להחזירו אלי. הבריטים אינם מוכנים כנראה להכיר שיש הבדל בין מספר הערבים שישבו בארץ-ישראל ב-1920 לארבע מאות אלף נפש שנוספו לאותו מספר מאז. ברור הדבר, שלערבים אלה פחות זכויות (בארץ-ישראל) מאשר ליהודים. סבורני כי מלבד בעבר-הירדן, מוטל על הבריטים לחקור את מקורות המים גם דרומה וגם צפונה לעבר-הירדן. שמעתי מהצד פתים, שבחוף הערבי של ים סוף, מול ג'יבוטי, ומאחורי רוכסי ההרים שלאורך החוף, יש אפשרויות להתיישבות; שמעתי גם כן שהעיראקים מוכנים לקבל מתיישבים ערבים במספר גדול, כדי ליישבם על אדמות (בארצם) שזה מקרוב סודרה בהן השקייה".

בספריית רוזוולט לא מצאתי את התזכיר שקיבל מהשגרירות הבריטית בווישינגטון. אך על תוכנו ניתן לדון לפי הנאמר בתזכיר של מזכיר המדינה לנשיא רוזוולט מ-17 במאי, 1939 (יום פירסום הספר הלבן של ממשלת צ'מברלין בעניין ארץ-ישראל!). לשאלת רוזוולט בדבר סיכויים להתיישבות יהודים בעבר-הירדן השיבה ממשלת בריטניה כי "האפשרויות לפיתוח בעבר-הירדן מוגבלות למדי", וכל עוד קיים פחד הערבים מפני השלטות המיעוט היהודי לא יאותו שלטונות עבר-הירדן להתיישבות יהודים בתחום שיפוטם.

באחת משיחותינו עמד פראנקפורטר על התמורה שחלה ברוזוולט עם כניסת ארצות-הברית למלחמה. המלחמה ריכזה את מיטב מחשבותיו וזמנו, והועדפה על כל ענין אחר. לעובדה זו היתה, לדעת פראנקפורטר, השפעה שלילית בתחומים שונים. התערבות פעילה של אנשי-צבא אמריקנים בעניינים מדיניים במזרח התיכון גרמה נזק לציונות וחיזקה את היחס המסורתי העויין לציונות במחלקת המדינה. עם מתנגדי הציונות מנה פראנקפורטר את הגנרל ג'ורג'

מעט למאבק הציוני. יחסי ידידות הדוקים היו בינו לבין ד"ר חיים וייצמן שלא הופרעו גם לאחר שפראנקפורטר נמנע, בנאמנותו לבראנדייס, מלהצטרף למחנה תומכי וייצמן לאחר הפירוד בציונות האמריקנית. לפליכס פראנקפורטר המנוח חייב אני הרבה על עזרתו ועל עצותיו המועילות בתקופת שליחותי בארצות-הברית.

שאלתי פעם את פראנקפורטר, לאלו תכונות באו-פיים האישי של רוזוולט וטרומאן היתה, לדעתו, השפעה על החלטותיהם. פראנקפורטר הרהר רגע והשיב "טרומאן כשחשב שהוא יודע, היה מחליט ועושה! רוזוולט, לעומתו, היה מהסס אם אמנם יודע הוא די כדי להחליט!" כמי שהכיר את רוזוולט היטב התקשה פראנקפורטר לפסוק בשאלה "מה היה האישי?", הוא תיאר כמה מהתכונות הרוחניות והמוסריות שהעשירו והפריעו את השקפותיו כמנהיג ומדינאי, ושסיעו לעשותו לאחד הנשיאים הגדולים בתולדות ארצות-הברית. שהרי כמה ממעשיו שינו את מהלך ההיסטוריה של ארצות-הברית ושל העולם כולו. בנוגע לרוזוולט האדם יקל על ההיסטוריונים לפסוק בשעה שהגורם האישי לא יתערב במשפטם. כי היו לרוזוולט לא רק מעריצים, כי גם אויבים רבים, ובכללם כותבי דברי ימי העולם ואמריקה בומגנו.

מפראנקפורטר שמעתי הרבה על בראנדייס ועל קשריו עם רוזוולט. שום אדם לדעתו, לא קירב את רוזוולט להבנת הבעייה היהודית והציונות כבראנדייס. עצם העובדה, שהומאניסט בעל חזון ולוחם לצדק חברתי כבראנדייס היה ציוני, הכשיר את הקרקע לאמון והבנה מצד רוזוולט. רוזוולט קרא את כתביו הציוניים של בראנדייס. כרפורמטור ופראגמטיקן, שהעיקר בעיניו היה המעשה, מצא רוזוולט בדבריו הסבר מתקבל על הדעת לשיטות שבהן שואפת הציונות להגשים את מטרותיה. הוא הקשיב תמיד לבקשותיו של בראנדייס בעניינים ציוניים ודאג לטיי-פול בהן. אחרי מות בראנדייס לא הצליחה, לדעתו של פראנקפורטר, שום אישיות ציונית להגיע לדרגת ההשפעה שהיתה לבראנדייס על הנשיא. היחס המיוחד של רוזוולט לבראנדייס נבע במידה רבה מכך, שהרבה מדעותיו של בראנדייס על בעיות החברה האמריקנית ועל דרכי פתרונן השפיעו על דעותיו של רוזוולט ונקלטו בתכניתו לתיקונה. בספריית רוזוולט מצוי חומר מענין על יחסי בראנדייס ורוזוולט, שיש בו כדי להבהיר את עמדת הנשיא בסוגיות ציוניות

בריתה את החלטותיו. הימנעותו מעמדה פרו-ציונית תקיפה, כפי שתבעו ממנו הציונים בשנות המשבר ביחסיהם עם ממשלת צ'מברליין, באה בהשפעת ה-נימוקים האסטרטגיים שהעלו לפניו הבריטים מבחינת מעמדם ובטחונם במזרח התיכון ערב המלחמה וכל זמן שנמשכה. זו גם היתה התקופה הקשה ביותר ביחסי רוזוולט עם המנהיגות הציונית. אין לדעת, כמובן, הוסיף מורגנטאו, איך היה רוזוולט גוהג בשאלת ארץ-ישראל אילו נשאר בחיים בנשיאות גם לאחר המלחמה. לדעת מורגנטאו חשובה היתה בעיני רוזוולט בימים ההם עמדת סטאלין בעניין ארץ-ישראל ולא רק של צ'רצ'יל, שכן היה נזהר מלהשאיר במזרח-התיכון מוקד של בעיות לעתיד לבוא, ובייחוד עם כניסת ארצות-הברית עצמה כבעלת אינטרסים משלה באיזור וכבעלת זכויות נפט במדינות ערב.

אך יותר מכל יודעי רוזוולט מקרוב הגן סאמנר וולס על הנשיא לגבי כנות כוונותיו בדבר עתידה היהודי של ארץ-ישראל. ד"ר היים וייצמן המספר על ביקור בארצות-הברית בימי מלחמת העולם השנייה, מתאר בספר זכרונותיו את וולס כ"נוטה לנו חיבה" בקרב עמיתיו "האנטי-ציוניים המובהקים והפרו-ערביים הגלויים" שבמחלקת המדינה. בשעת פגישתו עם הנשיא רוזוולט, שבה נכת וולס אומר וייצמן, "תמך בי מר וולס... וגילה את רצונו לממש את הצעותי". כפי שסיפר לי וולס, התעוררה התענ-יינותו בשאלת ארץ-ישראל עם עלייתו של היטלר ורדיפת היהודים השיטתית והמאורגנת מאז 1933. את ידיעותיו על הציונות שאב בעיקר מקריאה ומשיחותיו עם לואי בראנדייס, שהיה נערץ עליו. ככל שהרבה ללמוד את הבעייה היהודית העמיקה הערכתו את המפעל הציוני בארץ-ישראל, שהיה בעיניו "אחד הגילויים החלוציים והאנושיים הנפלאים של החברה התרבותית בזמננו".

לפני פרישתו ב-1943 ממחלקת המדינה, שבה שימש בתפקידים דיפלומטיים שונים למן 1915, היה וולס סגן מזכיר המדינה, ועקב סכסוך עם קורדל הול, מזכיר המדינה, הוכרח להתפטר. כעבור זמן קצר היה וולס לאחד המכובדים בבעלי הטור בעתונות. מאמריו בנושאים יהודיים וציוניים סייעו לא מעט להכרת ענייננו ולהגנה על דרישותינו. בספר שכתב בתקופה זו⁴ תיאר וולס את כל גלגולי הבעייה הארץ-

מארשל, שהגדירו כאדם קשוח, חסר סגטימנטים אנו-שיים וכנוקם ונוטר ליריביו. פראנקפורטר ניסה במארכ, 1948 לזמן את ד"ר וייצמן עם מארשל וכתב למזכיר המדינה בעניין זה. מארשל סירב למלא את בקשת פראנקפורטר.

כמה מהדברים ששמעתי על רוזוולט מפי פראנק-פורטר חזרו בדברי אחרים: רוזנמאן, גיילס וכהן העריכו את יחסו לציונות כחיובית וכאוהדת. בשיחות פרטיות ובדיונים בין רוזוולט לעוזריו לא הניח מקום לספק בדבר אהדתו לבית הלאומי היהודי ותמיכתו בו כמדיניות ברורה של ארצות-הברית המחייבת את ממשלתה לקדם את המפעל הציוני בארץ-ישראל.

רוזוולט היה יחס אמביואלנטי כלפי בריטניה הגדולה: הוא ראה בה מבצר של הדמוקרטיה בעולם הישן, ובעם הבריטי עם שהחופש יקר לו מכל, אולם למדיניות החוץ של בריטניה ומטרותיה התיחס בחשד וראה בה שרידים מתקופות שאבד עליהן הכלח. הוא התיחס באי-אימון לכוונות בריטניה למלא את הת-חייבותה לבית הלאומי היהודי, מחמת רתיעה מפני קשיים ועימות עם העולם המוסלמי והערבי; אך הכיר בגבולות יכולתה של ארצות-הברית למנוע תהליך זה — ביחוד עם החמרת המצב הבין-לאומי בסוף שנות השלושים וקשיי בריטניה לשמור על מעמדה בזירה הבינלאומית ובמזרח התיכון גופו. אולם גם גיילס וגם רוזנמאן האמינו, כי בשעת קבלת החלטות הקובעות את גורל ארץ-ישראל בהסדר כללי לאחר המלחמה יעמוד רוזוולט, בכנות ונאמנות, לימין העם היהודי והבית הלאומי היהודי.

הנרי מורגנטאו, שהתקרב למפעל הציוני ברושם אולת-ידן של הדמוקרטיה לטפל באופן יעיל בבעיית הפליטים היהודים מגרמניה, הכיר את רוזוולט שנים רבות מקרוב. גם אחזותיהן של שתי המשפחות היו סמוכות, והם היו שכנים טובים. לדעת מורגנטאו היתה אהדת רוזוולט לציונות כנה. את שרשיה ראה בהשקפתו ההומאנית של רוזוולט ובהכרת העוול ההיסטורי שנעשה לעם היהודי. השאיפה לחיים עצמ-איים לעם היהודי נראתה לרוזוולט טבעית וראויה לתמיכה. ואולם רוזוולט היה בה בשעה גם מדינאי העומד בשתי רגליו על קרקע המציאות והחלטותיו נתקבלו בהתאם למה שהעריך כאפשרי. בתקופת המלחמה, ובייחוד עם הצטרפות ארצות-הברית אליה, קבעו שיקולים צבאיים של ארצות-הברית ובעלות-

Sumner Welles, We Need Not Fail, Houghton 4
Mifflin Co., Boston 1948

והקימו אוניברסיטה, אך בהיותם עם חסר מסורת מלחמתית, היעלה בידם להקים כוח צבאי שיוכל להגן על מדינתם מפני אויביה? וולס הציע לנשיא לחפש תשובה לשאלתו בתנ"ך!

לא פעם חזר וולס באזני על ההאשמה שהאשים בפומבי את מחלקת המדינה בסירוס דברים הקשורים במגעי רווולט עם הערבים, מתוך כוונה לחזק את עמדת הערבים בסיכסוך עם הציונים. היו מקרים, סיפר, שהמחלקה הכינה מסמכים לחתימת הנשיא בענייני ארץ-ישראל מבלי שהוסבר לו כראוי תוכנם והמשתמע מהם. לרוב לא היה רווולט נהג לעיין עיון מדוקדק בחומר שהיה מקבל לחתימה ממחלקת המדינה, ועובדה זו נוצלה על-ידי האנטי-ציונים שבמחלקה.

האם תכנית מדינה פדראטיבית שתכלול את סוריה, לבנון, עבר-הירדן וחלק מארץ-ישראל כיחידה יהודית תתקבל על דעת הציונים? בשאלה זו פנה פעם הנשיא לשופט רוזמאן. רוזמאן לא ידע מי הציע תכנית זו לרווולט, אך ברי היה לו כי לרווולט הבנה קלושה בבעיות הפנימיות של האזור ושל הארצות בפדראציה המוצעת. ואולם הלחץ המתמיד מצד המנהיגות הציונית באמריקה, והלחץ שנבר לימים גם מצד הערבים וידידיהם בארצות-הברית, הציקו לרווולט. בבוא העת היה דואג בלי ספק להוריד את שאלת ארץ-ישראל מסדר יומו על-ידי פתרון סופי של השאלה. למגמה זו של הנשיא היו מעלות וחסרות גות מנקודת מבט ציונית. תמיכתה הפעילה של דעת הקהל בארצות-הברית למען מדינה יהודית היתה מקדמת את הפתרון לטובת היהודים, בתנאי שהפתרון יאושר על-ידי רוב המדינות, ובכללן המעצמות הגדולות. אפשר שרווולט היה מתחשב יותר מטרומאן בעמדת בריטניה, אך גם בעיניו, לדעת רוזמאן, לא היה הדבר מכריע בכואו לידי החלטה לתמוך במדינה יהודית — כפי שקרה בשעה שלא היה עוד בחיים ועומס ההחלטה הוטל על טרומאן.

הרברט ליהמאן היה מסביר לי את אהדת רווולט לציונות בציונו החלוצי, הדמוקראטי והפרוגרסיבי של המפעל הציוני. בתחילה לא ידע רווולט דבר על השאלה הערבית, ומצהציונים לא שמע עליה. אנשי מחלקת המדינה הם אשר "גילו" לו קיום שאלה כזו וראו להציגה באור אנטי-ציוני מובהק. אנטי-ציונים קיצוניים כהנו בימי המלחמה במחלקת המדינה ובצבא האמריקני בתפקידים מרכזיים הן בושינגטון

ישראלית ודרש בעוז הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. רבות היו זכויותיו של וולס במאבקינו בבירת ארצות-הברית ובין כותלי אר"ם, לפני הקמת מדינת ישראל ואחר כך. הוא היה מטובי ידידינו ומן הנאמנים שבהם.

בשיחותינו הרבות שמעתי מפיו, באיו מידה דאגו הממונים על ענייני המזרח התיכון במחלקת המדינה להציג כל נושא הקשור בארץ-ישראל באור אנטי-ציוני ולחתור תחת כל נסיון מצד הנשיא להתערב אצל הממשלה הבריטית למען הבית הלאומי והמפעל הציוני. לאנשי מחלקת המדינה דרכים שונות ואפשרויות רבות, אמר לי פעם, לכוון את הדברים מבלי להפר, לכאורה, את הוראות הבית הלבן, בשעה שהוראות אלה סותרות את המדיניות המקובלת עליהם. המתיוחוז בזירה הבין-לאומית מאז השתלט היטלר בגרמניה והצבא ביפאן ריכזה את עיקר תשומת-לבו של רווולט ודחקה לקרן זוית עניינים רבים, ובכללם שאלת ארץ-ישראל, שהעסיקה את מחשבתו יחסית יותר מנושאים שונים אחרים. כאמור הגבירה המלחמה את השפעת הצבא גם בעניינים מדיניים ואת השפעת האנטי-ציונים במחלקת המדינה. הסתירות בהכרזותיו ומעשיו של רווולט בענייני ארץ-ישראל הלכו ורבו, ביחוד בימי חליו בתקופה האחרונה בחייו. וולס תלה את הדבר בתנאים ובמתח שבהם היה על רווולט למלא את תפקידיו המרובים כנשיא וכמפקד עליון של הצבא. הוא הגן על רווולט מפני האשמת דו-פרזופיות במגעיו עם הציונים. כל דאגתו של רווולט בתקופה זו היתה למנוע עימות עם גורם כלשהו שהיה מכביד על גיהול המלחמה. גם במחוזותיו לערבים, למען רכישת שיתופם בעניינים הקשורים במלחמה, לא הרחיק רווולט לכת בפיוסם ובמילוי דרישותיהם בשאלת ארץ-ישראל עד כדי ניגוד להבטחותיו למנהיגים הציונים. וולס שידע את חולשותיו העריך גם את תקיפותו בעניינים עקרוניים — ויחסו לציונות היה טבוע עמוק מדי בהכרתו, והחמרת בעיית הפליטים היהודים שיוותה דחיפות לפתרון קונסטרוקטיבי של בעיית היהודים חסרי הביטחה בארצות שונות. את ביטול תכנית החלוקה של וועדת פיל המלכותית ראה כנסיגה מצד ממשלת בריטניה לפתור את שאלת ארץ-ישראל. אמנם פעם אחת שאל רווולט את וולס אם תוכל המדינה היהודית, לכשתקום, להגן על עצמה. היהודים, אמר הנשיא, הצליחו כחקלאים

שיחה שעוררה דאגה רבה בעולם היהודי בגלל הערך שייחס לה רווולט עצמו באיגרתו לקונגרס. רווולט פנה למלך בבקשה "לייעץ ולעזור" לו במילוי חובתו כלפי הפליטים היהודים מארצות הכיבוש הגרמני על-ידי קליטתם בארץ-ישראל. תשובת המלך, סיפר רווולט, היתה חריפה ואף נוגדת את חוקי הנימוס המקובלים. המלך השיב לנשיא שאם גרמניה עשתה עוול ליהודים יקח נא רווולט את אדמות הגרמנים ואת רכושם ויתן אותם ליהודים. כך, אמר המלך, נהגים הבדווים באויביהם, אך אין להטיל על ערביי ארץ-ישראל לכפר על מעשי הגרמנים בנישולם מאד-מתם. רווולט דיבר בכעס על המלך הקנאי, אך הפגי-שה השאירה מועקה בלבו בדבר הקשיים הצפויים מצד הערבים בפתרון שאלת ארץ-ישראל.

כששאלתי פעם את ברוך אם רווולט היה, לדעתו, תומך במאבק הציוני על המדינה ומכיר במדינת יש-ראל עם הקמתה, כפי שעשה טרומאן, היריהר הזקן הפיקה והערמומי רגע, לא אמר דבר על יורשו של רווולט, שוויתר על שירותו כיועץ בבית הלבן, הצטחק והשיב: "אין ספק בלבי שרווולט היה עוזר להקמת המדינה היהודית ומכיר בה, כי היה מקבל את עצתי לנהוג כך!".

ג.

עליית היטלר לשלטון ב-1933, מצאה את הארגונים היהודים החשובים בארצות-הברית, שחשו את חומרת הסכנות, פועלים ללא שיתוף ותיאום. הקונגרס היהודי האמריקני, הוועד האמריקני היהודי, ו"בני-ברית" פנו, כל אחד בפני עצמו, למחלקת המדינה וביקשו פעולה דיפלומאטית להגנת היהודים. אולם קורדל הול, מז-כיר המדינה, ראה פנייה דיפלומאטית מהסוג האמור כ"התערבות בענייניה הפנימיים של גרמניה". בלחץ חברי הקונגרס האמריקני, ובייחוד אלה שייצגו אוכ-לוסיה יהודית ניכרת, וברושם הפרסומים על נישול, שוד ורצח של יהודים בגרמניה, אמנם נשמעו פעם בפעם דברי ביקורת חריפים גם מפי אנשי השלטון, ובכללם הנשיא עצמו: אך הדרישות החוזרות של הארגונים היהודים לנשיא ולמזכיר המדינה לקבוע קו פעולה ברור, שיבהיר להיטלר כי ממשלת ארצות-הברית לא תוכל להתייחס בשוויון-נפש לנעשה, לא הביאו תוצאות של ממש.

בגיוס דעת הקהל בארצות-הברית למלחמה ברדיפת היהודים בגרמניה ובארגון לחץ על השלטון למען

הן במזרח התיכון, ולדעותיהם ועצותיהם היתה השפעה מזיקה על החלטות שונות של רווולט בקשר לארץ-ישראל. ואולם העובדה, שרווולט רצה מאוד להבהר בפעם הרביעית לנשיאות, כדי שיוכל להש-פיע על עיצוב ענייני העולם וארצות-הברית לאחר המלחמה, הגבירה את רגישותו לדעת הקהל ככל שהתקרבו הבחירות לנשיאות. לדעת ליהמאן הש-תפרו סיכויי הציונות אז, אלא שחילוקי הדעות במחנה הציוני וחוסר התיאום בפעולת האירגונים היהודיים הפריעה לנצל כראוי את ההזדמנות להשיג אולי יותר מאשר הושג. לעתים היו אנשים שהכירו את רווולט היטב מתקשים לצפות מראש את מהלכיו. אין לדעת איפוא, אמר ליהמאן, איש חכם הגוהר בדבריו, מה היתה מדיניות רווולט בשאלת ארץ-ישראל אילו היה מוטל עליו להכריע הכרעה סופית. אפשר, הוסיף, שרווולט עצמו לא היה יכול להשיב עליה, אלא בתוך העשייה עצמה.

ברנארד ברוך, מי שהיה יועצו של הנשיא וילסון ושהכיר את כל הנשיאים שבאו אחריו, ראה ברווולט את המוצלח שבהם, משום שבשניוניים שחולל במשטר החיים החברתיים והכלכליים של ארצות-הברית השיג למעשה את מטרתו. ברוך, חסיד המימרה ש"אין מצליח כהצלחה", שקל לפיה את שאר הנשי-אים. הוא ביטל את הארדינג ולא העריך את קולינג. הובר היה חסר חזון. וילסון, שהיה בעיני ברוך גדול מרווולט כהוגה וכאדמיניסטרטור, נכשל כמדינאי משום שחסר היה רבות מתכונותיו של רווולט וכש-רונו לקדם את מטרתיו בתבונה ובאמנות של תיכנון ציבורי וברכישת אוהדים לתוכניותיו בקרב המפלגות וכל חוגי העם. תמיכת רווולט בציונות היתה כנה, אלא שלא היה בטוח באיזו מידה תוכל ארץ קטנה כארץ-ישראל לתרום תרומה של ממש לפתרון מצוקת המוני היהודים שישארו אחרי המלחמה ללא אחיזה בארצות מושבם. גם התנגדות הבריטים והערבים לפתרון שאלת ארץ-ישראל לטובת היהודים הדאיגה אותו, כמוכן. הוא שוחח בנושאים אלה עם ברוך, שתמך, לדבריו, בפתרון ציוני של הבעיה. לאחר כיבוש אפריקה הצפונית על-ידי צבא ארצות-הברית חשב רווולט על ישוב פליטים יהודים בתוניס. הואיל וממשלת בריטניה מנעה עליית יהודים לארץ-ישראל, נראתה תכנית תוניס גם לברוך כטובה, אלא שאייזנ-הואר התנגד לה מטעמי בטחון. זמן-מה לפני מותו סיפר רווולט לברוך על שיחתו עם המלך אבן-סעוד,

הופעתו של רוזוולט נמנה ויזו עם תומכיו ומעריציו ועשה למען בחירתו כמושל מדינת ניו-יורק ואחר-כך כנשיא. רעיונותיו של רוזוולט היו קרובים ללבו של ויזו, שהיה ידוע כלוחם בהפלייה לצורותיה ולזכויות האדם העובד. בעל שאר-רוח, רב-חן, גואם בחסד, ומעורה בחיים הרוחניים של אמריקה הליבראלית, קנה לו ויזו מעמד נכבד בעיני כלל הציבור האמריקני כמעטים בקרב המנהיגות היהודית בארצות-הברית. אך במרכז דאגותיו עמדו תמיד צרכי העם היהודי בתפוצותיו ורעיון שיבת ציון. כנשיא הקונגרס היהודי די האמריקני בשנים 1925—1929 ובשנים 1935—1949, תרם ויזו תרומה היסטורית להידוק הקשרים בין יהדות אמריקה ויהדות העולם.

במות בראנדייס גברו פעילותו של ויזו וקשריו עם הבית הלבן. "סטיווי", כפי שקרא לו רוזוולט, נעשה למקשר הטבעי בין ההסתדרות הציונית לנשיא. מניילס שמעתי על הכבוד והחיבה שרחש לו רוזוולט, שהיה מוכן לראותו בכל עת. אלא שנאמנותו והעריצתו של ויזו לרוזוולט גרמו לא אחת סתירה בין שליחותו כנציג התנועה הציונית לבין נטייתו למנוע עימות עם הנשיא ופגיעה במעמדו הרם, פן יזיק הדבר לא רק לרוזוולט עצמו אלא גם לתנועה הציונית. הסבך הזה שביחסי ויזו עם רוזוולט גרם לשקיעת השפעתו של ויזו בתנועה הציונית באמריקה לאחר שלא עלה בידו להשיג מרוזוולט את תמיכתו בענייני גים חיוניים למאבק הציוני המדיני ולישוב היהודי בארץ-ישראל. האכזבה מהבטחות שונות של הנשיא שלא קויימו, חוללה תמורות עמוקות ברוחם של חוגים רחבים בציבור היהודי וגרמה לשורת משברים במנהיגות הציונית באמריקה, משברים ששיקפו את ההערכות החדשות לגבי הקו המדיני של התנועה ואת סערת המאבק של היישוב נגד המדיניות הבריטית של הספר הלבן, מאבק שהלך וגבר ככל שהמלחמה קרבה לסיומה ותוצאות חורבנה של יהדות אירופה לבשו משמעות דחופה ממשית דוחקת בגורל שארית הפליטה.

אחד הכשלונות החמורים ביותר שנחלו מוסדות ואנשי-ציבור יהודיים ולא יהודים בתקופה שקדמה לכניסת ארצות-הברית למלחמה, היה כשלון המאמצים לשנות את חוקי ההגירה בארצות-הברית, כדי לאפשר כניסת יהודים רבים מקרב פליטי גרמניה וארצות הכיבוש הנאצי. הנשיא רוזוולט לא יזם כל פעולה רשמית ולא הביא לקונגרס הצעות ממשיות מחשש

הגנתם היה תפקיד מרכזי לקונגרס היהודי האמריקני. ד"ר סטיוון ויזו, נשיא הקונגרס, נעזר בפעולתו באישים מחוגים שונים, יהודים ולא יהודים, ובכללם אנשי הכנסיות הנוצריות. ויזו כיהן מאז 1935 גם כנשיא של ועד המשלחות היהודיות ליד חבר הלאומים בז'נבה, הכיר את הבעיה יותר ממנהיגים יהודיים אחרים בארצות-הברית וניסה משעת עליית היטלר להעמיד קודם-כל את הציבור היהודי באמריקה על חומרתה. המצב חייב יזמות מתואמות של שעת חירום, אך כמעט כל ארגון יהודי בארצות-הברית בחר לפעול במסגרת ובאמצעים שקבע לעצמו. הוועד היהודי האמריקני עסק בעיבוד תכניות חסרות ערך להתיישבות מחוץ לארצות-הברית וסבר, כועד שליחי הקהילות ו"אגודת אחים" בבריטניה וחברת "כל ישראל חברים" בצרפת, כי הקמת "שאון והמולה" אך תזיק ליהודי גרמניה. מוסדות וארגונים יהודיים אחרים היו שקועים בבעיות מקומיות ולא נתנו דעתם במידה מספקת לנעשה מעבר לים. רק בשנת 1943, כשקמה "הוועידה היהודית האמריקנית" הורחב שיתוף-הפעולה בין הגורמים השונים במחנה היהודי בארצות-הברית בנושאים הנוגעים למצב היהודים בעולם ולישוב היהודי בארץ-ישראל.

כששאלתי פעם את השופט יוסף פרוסקואר, נשיא הוועד היהודי האמריקני, מדוע נמנע ארגונו מלהצטרף לוועידה היהודית האמריקנית עם הקמתה, השיב לי שבקרב יהודי ארצות-הברית יש ארגונים בעלי השקפות מדיניות שונות ואף דעות מנוגדות בכמה נושאים. אין בארצות-הברית, אמר, מוסד שיוכל לדבר בשם כל הארגונים היהודיים ולייצג את יהדות אמריקה כגוף אחד. השקפה זו של פרוסקואר ועמיתיו בוועד שעמד בראשו ובמוסדות וארגונים יהודיים אחרים גרמה בימים ההם נזק למאמץ שלקה, כנאמר, בחוסר תכנית פעולה אחידה וריכוז כל הכוחות למשימות החיוניות. הפירוד וחילוקי הדעות במחנה היהודי שימשו לא אחת להצדקת חוסר הפעולה מצד השלטון.

סטיוון ויזו, ממייסדי ההסתדרות הציונית באמריקה, מילא, כיושב-ראש הוועדה הזמנית לעניינים ציוניים באמריקה בשנים 1916—1919, תפקיד מדיני פעיל בימי הכרות בלפור, וקשריו האישיים עם הנשיא וילסון סייעו לא מעט להשגת תמיכתו בהכרות. דעותיו הליבראליות שקירבוהו לוילסון סללו את הדרך לקשרים הדוקים גם עם רוזוולט. מתחילת

הקונגרס הצעת חוק להקלת תנאי ההגירה, נדחתה הצעתם, כי הממשלה לא תמכה בהצעה. נכשל במאמציו גם עמנואל סלר, ציוני מנעוריו, שפנה אישית לרוזוולט וביקש תמיכתו לכשיציע מחדש את החוק שנדחתה. באותם הימים קלטו לא רק ארץ-ישראל אלא אף בריטניה וכמה מארצות דרום אמריקה, כל אחת, יותר פליטים יהודים מארצות-הברית. אכן, האמת המכאיבה היא, שבמדיניות האמריקנית בשאלה זו נשתקפה רוח הבדלנות שהיתה שוררת אז בקרב חוגים רחבים בעם האמריקני; והאיש היושב בבית הלבן היה לא רק הומאניסט, כי אם גם פוליטיקאי השוקל כל צעד במדיניותו לפי הרוחות המנשבות לאור סיכוייה של כל הצעה להתקבל.

בעוד שנמנע מיוזמה בקונגרס לריכוך חוקי ההגירה לארצות הברית ומתמיכה ביוזמות אחרים, ניסה רוזוולט לפעול בוויה הבינ-לאומית ולהטיל את האחריות לפתרון בעיית הפליטים על מספר מדינות גדול ככל האפשר. הוא יום את כינוס ועידת אוויאן בענייני פליטים ביולי 1938 והקים באותה שנה את הוועדה הבינ-ממשלתית לפליטים. ביוזמתו כונסה ועידה שנייה באותו נושא ב-1942 בברמודה, וקרוב לסיום המלחמה, בשנת 1944, תמך בהקמת המועצה לפליטי מלחמה. ב-12 במאי, 1938, נשא חבר בית-הנבחרים האמילטון פיש, שהיה מיוזמי החלטת הקונגרס מ-1922 לטובת הבית הלאומי, נאום נלהב למען פתיחת שערי ארץ-ישראל לפליטים יהודים מגרמניה ודרש שהמשלחת האמריקנית לוועידת אוויאן תכלול את הדבר בהצעותיה לוועידה. בפיש תמכו אז חברים משתי המפלגות בבית-הנבחרים. ואולם ועידת אוויאן נחלה כשלון מוסרי ומעשי חרוץ בהוכיחה את קוצר ידן ומיעוט רצונן של המדינות שהשתתפו בה. קליטת פליטים יהודים בארץ-ישראל, כדרישת האמילטון פיש ועמיתיו, לא הוזכרה בדיוני הוועידה כלל. באחריות לכשלון ועידת אוויאן נשאה ממשלת ארצות-הברית, לא רק כיוזמת, אלא משום שמשלחתה לא הביאה לוועידה כל תכנית מרשימה בתוכנה ובמדיה, שתהיה למופת לאחרים. כשלון דומה היה גם לוועידת ברמודה בשעה שהמלחמה כבר היתה בעיצומה.

אף שהוכח עתה חוסר יעילותם של וועידות והמוסדות דות שהקים רוזוולט, והפליטים היהודים היו בראשוני קרבנותיו של הכשלון, נמנע רוזוולט מלהסיק את המסקנות הנכונות, אלא דאג לקיים את המוסדות

שאם יתמוך ביוזמה כזו יפסיד קולות בבחירות: ויליאם גרין, מנהיגו של גדול האיגודים המקצועיים, איי-אף-אֵל, פחד מפני אבטלה בעקבות הגירה גדולה; העתונים השמרנים בארצות-הברית ראו סכנת תמורות חברתיות במבנה האומה האמריקנית, והאנטישמיים שבכל שכבות הציבור האמריקני לא הסתירו את התנגדותם ל"הצפת" הארץ ביהודים.

בספריית רוזוולט מצויה חליפת מכתבים בין צ'ארלס קריין ובין הנשיא בעניין ההגירה, הוורעת אור על עמדת שניהם. קריין זכור לרעה מימי הכרות בלפור, כשחיבר עם הנרי קינג דין-וחשבון על ביקורם במזרח-התיכון ב-1918 בשליחות הנשיא וילסון לשם חקירת בעיות האיזור. התזכיר הכיל דברי בלע על המפעל הציוני בארץ-ישראל ושלל את זכויות העם היהודי ואת רעיון הבית הלאומי.

במכתב לרוזוולט מ-28 בינואר, 1936, מביע קריין את דאגתו מפתיחת שערים לפני פליטים יהודים מגרמניה — דבר "שהיה מחזק עוד יותר את האנטי-שמיות במדינה". מקומם של אלה לא בארצות-הברית כי אם ברוסיה, אומר קריין. בתשובתו מ-10 בפברואר, מרגיע רוזוולט את קריין, שאין לחשוש מפני השפעת בעיית הפליטים על ארצות-הברית, הואיל וחוקי ההגירה הקיימים מבוססים על סדרי מכסה לפי ארצות-המוצא של המהגרים. מכתבו של הנשיא אינו מגיב על הנימוק "האנטישמי" להתנגדותו של קריין.

אמנם, ביוזמת רוזוולט ובתמיכת ממשלת ארצות-הברית מינה חבר הלאומים, ב-1933, את פרופסור גיימס ג'. מאקדונאלד, או נשיא האגודה האמריקנית למדיניות חוץ ולימים שגרירה הראשון של ארצות-הברית בישראל, לנציב העליון לענייני פליטים, ואמריקני אחר, ג'וזף צ'מברליין, נבחר לחבר ועדת חבר הלאומים לענייני פליטים. אולם לאחר שנוכחו שניהם שאין תועלת בפעולתם כל עוד אין ממשלתם מוכנה לשמש דוגמה משכנעת לממשלות אחרות בנוכחות לקלוט רבים מפליטי רדיפות הנאצים, התפטר מאקדונאלד ב-1935 וכעבור זמן-מה גם צ'מברליין. מאקדונאלד סיפר לי, שרוזוולט ניסה להניאו מצעד שהיה בו משום אתגר כלפיו וכלפי מימשלו. מאקדונאלד סירב והאשים את הנשיא בחוסר כנות בעניין שגורל רבבות בני-אדם תלוי בו. כשהביאו הסנאטורים ואגנר ורוג'רס וחברי בית-הנבחרים עמנואל סלר ושמואל דיקשטיין לפני שני בתי-

כדי להשיג את עזרת השלטון למלחמת התנועה הציונית והישוב היהודי בארץ-ישראל בתכניות ברי-טניה להסתלק מהתחביבויותיה לפי המנדט. כשנתברר, כי אין בכוונת ממשלת צ'מברליין להגשים את הצעות ועדת פיל על חלוקת הארץ והקמת מדינה יהודית בה, תכנית שעוררה חילוקי דעות במחנה הציוני, כולל ציוני אמריקה, ורבו הסימנים למדיניות של פיוס הערבים על חשבון עתידו של הישוב והמפעל הציוני, קמה בשלהי 1938 תנועה רחבה שכללה גם ארגונים וגופים יהודים שלא לקחו בעבר חלק בפעולות מסוג זה. בין התובעים מן הנשיא להתערב למען סיכול המזימה הבריטית היו חברי הקונגרס, מושלי מדינות, ראשי עיריות, אנשי דת — מהם שביססו תביעתם לפעולה רשמית על החלטת הקונגרס האמריקני משנת 1922 שקיבל פה-אחד החלטה התומכת בבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל.

רווולט ביקש את חוות דעתה של מחלקת המדינה. בראש המדור לענייני המזרח הקרוב עמד אז וולס מורי, אשר ד"ר וייצמן בזכרונותיו מגדירו (מבלי לנקוב בשמו) כ"אנטי-ציוני מובהק ופרו-ערבי גלוי". אנשים שהכירו את מורי מקרוב אמרו עליו שהיה אנטישמי יותר מאשר אנטי-ציוני או פרו-ערבי. הממונה עליו במחלקה היה ג'וזף גרי, אנטי-ציוני גם הוא, אשר במשא-ומתן על החוזה עם בריטניה ב-1924 ניסה למנוע שילוב הנוסח המלא של המנדט בחוזה, מתוך כוונה שלא תיכלל בו הכרות בלפור! אלה היו היועצים למוכיר המדינה קורדל הול, שסמך ידו על יועציו, וחזת-דעתם נהפכה על-ידי הנשיא למדיניות מוצהרת של ממשלת ארצות-הברית בשאלת ארץ-ישראל. ראוי להעיר, כי בפירוש שנתנה מחלקת המדינה לחוזה של 1924 נעזרה בדעתו של מוכיר החוץ אנתוני אידן אשר בחילופי אשגרים בין שתי הממשלות בין 6 ביולי ל-4 באוגוסט 1937, בתשובה לשאלת ואשינגטון על זכויות שמקנה לארצות-הברית החוזה של 1924 אם יחולו השינויים במעמדה של ארץ-ישראל שמציעה ועדת פיל, השיב, שאמנם אין לבריטניה הזכות לשנות את הזכויות שמקנה החוזה בין שתי הממשלות על דעת עצמה, אך סעיף 7 בחוזה מונע מארצות-הברית להטיל וטו על כל שינויים שהם במנדט שעליהם תחליט ממשלת בריטניה. מחלקת המדינה הודיעה לו שהיא מקבלת את דעתו ואת הפירוש שפירש את מהות הזכויות ומשמעותן לפי החוזה שביניהן.

שהוקמו לעסוק בבעיית הפליטים — ואת הרושם שהפעולה בעניין זה אינה נפסקת. אופיינית מבחינה זו חליפת מכתבים בין מוכיר המדינה והנשיא. ב-5 במארס, 1940, כותב קורדל הול בתזכיר לרווולט שאין הוועדה הבין-ממשלתית עוסקת בפעולה "בעלת תוצאות ממשיות". בלשון חותכת-משיב לו רווולט ב-7 במארס שגם אם אין הוועדה עוסקת אלא "בהש-מעת נאומים יפים", יש לקיימה — ויהי-מה.

מאוכזב מתוצאות ועדת אָוויאן, פונה הרברט ליהמאן, באותם הימים מושל מדינת ניו-יורק, ב-10 באוקטובר, 1938, במכתב אישי לרווולט. מבלי להיות חבר בהסתדרות הציונית, אומר הוא, נתונה תמיכתו למפעל הציוני בארץ-ישראל. במכתב מדגיש ליהמאן את יכולתה של ארץ-ישראל לקלוט עולים רבים ולשקמם מבחינה חברתית וכלכלית, והמדיניות הבריטית גורמת סבל לרבבות בני-אדם ופוגעת בסיכויי פיתוחה של הארץ.

בתשובתו מ-13 באוקטובר מדגיש רווולט את הערכתו להישגי המפעל הציוני — ודעותיו נמסרות בקביעות לידיעת ממשלת בריטניה. אך לפי החוזה בין ארצות-הברית ובריטניה מ-3 בדצמבר, 1924, אין ארצות-הברית רשאית להתערב במדיניותה של בריטניה בארץ-ישראל, וזכויותיה המשפטיות מוגבלות להגנת האינטרסים של אזרחים ומוסדות דת ותרבות אמריקניים בארץ-ישראל. בנוגע לוועידת אָוויאן הביע הנשיא את בטחונו, שברכה תצמח ממנה לפליטים בכלל ולפליטים היהודים בפרט. אכן מכתבו של רווולט לליהמאן, שהוכן בשבילו על-ידי מחלקת המדינה, ביטא את הקו המדיני שהיה נקוט במסמכים האמריקניים הרשמיים בכל תקופת היוזמות והתמרונים הבריטיים במזרח התיכון שקדמה לספר הלבן. הסתמכות רווולט על זכויותיה המשפטיות המוגבלות של ארצות-הברית היה בה כדי להציג כל פעולה למען הבית הלאומי כמחווה מצדו, וכל הישג שהיה משיג מהבריטים — כמעשה שבחסד ולא בזכות. מחלקת המדינה הבטיחה בכך לעצמה מרחב לשיתוף-פעולה עם ממשלת המנדט — תהיה מדי-ניותה אשר תהיה — בכל הקשור בארץ-ישראל.

מן הראוי לזכור, כי לקביעת העמדה הרשמית של ממשלת ארצות-הברית בשאלת ארץ-ישראל, כפי שהגדירה הנשיא במכתבו לליהמאן, קדמה פעילות קדחתנית של המוסדות הציוניים באמריקה לגיוס ידידי המפעל הציוני בכל חוגי הציבור האמריקני,

ישראל. ולמאלקולם מאקדונאלד, מזכיר המושבות, ביקש הול למסור, שהודעתו נועדה "לצרכים פני-מיים" בלבד!

הנה כי כן, אם היו לצ'מברליין ועמיתיו בממשלתו חששות מפני תגובתה השלילית של אמריקה לשינויים מדיניים שיפגעו במפעל הציוני, באו תשובת רוזוולט לפונים אליו בעניין ארץ-ישראל והדברים שנמסרו ללורד האליפאכס ולמאלקולם מאקדונאלד ופירוור חששות אלה לחלוטין. מעתה יכלה הממשלה הבריטית לפעול מתוך בטחון, שאין לה לחשוש מפני תגובת המעצמה הדמוקרטית מעבר לים.

ב-15 במארס, 1939 נפל הפור. באותו היום קיבלה ממשלת בריטניה החלטות שהיו בסיס למסקנות המעשיות שנועדו להקפיא את הישוב היהודי בארץ-ישראל במסכת שליש מכלל תושבי הארץ, ולכוף אותו לצמיחות למרות הרוב הערבי — כמשמעותו של

הספר הלבן שפורסם כעבור חודשים אחדים. ההחלטות שנועדו להשאיר סוד כמוס עד לפירסומן נמסרו לשגריר ארצות-הברית. בלונדון נודע תוכנן לוייצמן, שפנה מייד לשופט בראנדייס כדי שיפעל אצל הנשיא רוזוולט למען הטלת כל כובד השפעתו בלונדון להעביר את רוע הגזירה. אך כל מה שהבטיח רוזוולט לבראנדייס היה לבקש מצ'מברליין, "בהת-חשב במצב המחמיר בזירה הבין-לאומית", לדחות את פירסום המדיניות החדשה. לבקשת רוזוולט, שנמסרה באמצעות השגריר קנדי, אמנם נדחה פירסום הספר הלבן, ורוזוולט הודיע על הישגו לבראנדייס והבטיח להמשיך מאמציו. מאשגרו של קנדי הסיק רוזוולט שממשלת בריטניה ממילא אינה ממחרת בפירסום הספר הלבן, והוא לא נזדרז בהמשך פעולתו. ב-15 במאי נמסר לממשלת ארצות-הברית טופס הספר הלבן בלוויית הודעה, כי יפורסם כעבור יומיים.

על מדור המזרח-הקרוב במחלקת המדינה הוטל להכין בדחיפות תזכיר בשביל הנשיא, שיפרש את הנאמר בספר הלבן ויציע הצעות לפעולה. את ה-תזכיר הכין ג'. ר. ציילדס, הממונה במדור על ענייני ארץ-ישראל; וולס מורי, ראש המדור, סמך ידיו על הנאמר וקורדלל הול הגישו ב-16 במאי לנשיא. בפירושים שבתזכיר הודגשו האינטרסים ה-אסטרטגיים של בריטניה במזרח הקרוב והצורך לחזק את מעמדה באיזור בתנאי המצב הבין-לאומי המעורער והבלתי-יציב, ותהחלטה הבריטית והגדרה

הדברים שבמכתב רוזוולט לליהמאן בדבר החווה מ-1924, שאינו מקנה לארצות-הברית את הזכות להתערב במדיניות הבריטית, או למנוע שינויים במנדט אלא אם תהיה בהם פגיעה באינטרסים האמריקניים המוגנים בחווה, כלולים באותו נוסח בכל תשובותיו של הנשיא לרבים הפונים אליו בעניין זה. בפתיחה מציין הנשיא את אהדתו למפעל ה-ציוני ואת ההוראות שנתן לשגרירו בלונדון למסור לממשלת בריטניה על "העניין שיש לעם האמריקני בארץ-ישראל". להלן הוא אומר כי יש לו יסוד לחשוב שממשלת בריטניה מכירה ומעריכה את דעת הציבור באמריקה ושזו הבטיחה להודיע לו על כל שינוי שעלול לחול במעמדה המדיני הנוכחי בארץ-ישראל, וש"אנו שומרים לעצמנו את האפשרות לחוות דעתנו, (אלא) ... כל שנוכל לעשות הוא למנוע פגיעות באינטרסים אמריקניים".

כאן ראוי להזכיר, שלא רק נציגי התנועה הציונית כי אם משפטנים בעלי שם בארצות-הברית ראו בחווה של 1924 חובה ראשונה במעלה המוטלת על ממשלת ארצות-הברית לדאוג לבית הלאומי היהודי ועתידו, לא רק מתוך השענות על החלטת הקונגרס מ-1922, אלא כזכות שהחווה מקנה לה להגן על "אינטרסים אמריקניים", שאין להפרידם מהמפעל שבו השקיעו מוסדות ואזרחים אמריקניים מיוזמתם, הונם ומרצם, העלולים להיפגע משינויים אפשריים לרעת המפעל הציוני. אולם דעות אלה, שהושמעו גם מעל במת הקונגרס, לא היה להם הד בבית הלבן וגם לא במסמך כלשהו שהוגש על-ידי ממשלת ארצות-הברית לממשלת בריטניה.

מחאות רבות על המזימות הבריטיות בארץ-ישראל הופנו גם למחלקת המדינה, וב-13 באוקטובר, 1938, ראה הול לפרסם גילוי-דעת שבו חזר על הפירוש המגביל לזכויות אמריקה לפי חווה 1924, ובהודיעו גם הוא, כנשיא, על "העניין שיש לעם האמריקני בארץ-ישראל" הוסיף — שעניין זה הוא "עניין מוסרי". הכוונה היתה להחליש עוד יותר את הזיקה והמעמד שדורשת לעצמה ארצות-הברית בכל הקשור לארץ-ישראל.

ליתר תוקף, הורה הול במברקו מ-12 באוקטובר, לג'וזף קנדי, שגריר ארצות-הברית בלונדון, למסור "באופן אישי ובלתי-רשמי" למזכיר החוץ לורד האליפאכס, שאין בכונת אמריקה להתערב במדי-ניות שתחליט עליה הממשלה הבריטית ביחס לארץ-

כל הסיכויים והסכנות שהיו כרוכים באותם היחסים למאבק הציוני ולעתידה של ארץ-ישראל על יסוד הירושה שהוריש רווולט לנשיא החדש.

ד.

כאמור, לפי חוקת ארצות-הברית הנשיא הוא הסמכות העליונה בניהול ענייני החוץ של המדינה והוא משמש גם כמפקד העליון של צבאה בימי שלום ומלחמה. "בעצת הסנאט ובהסכמתו" מבצע הנשיא את הפעולות הכרוכות ביחסי ארצות-הברית עם מדינות אחרות. הנשיא, באישור הסנאט, ממנה את חברי ממשלתו. מזכיר המדינה, המופקד על יחסי חוץ, אחראי, כשאר עמיתיו בממשלה, כלפי הנשיא בלבד: הוא פועל לפי הוראותיו והנשיא רשאי לפטרו ללא הסכמת הסנאט ואישורו. למזכיר המדינה מעמד מוכר בחוקת המדינה של "ראשון בין שווים"; בהעדר הנשיא וסגנו ממלא מזכיר המדינה את תפקיד של "קצין ביצוע ראשי" מטעם ממשלת ארצות-הברית. אך מידת השפעתו של מזכיר המדינה בתחום פעולתו תלויה בראש וראשונה בסמכויות שמקנה לו הנשיא, בעוד שמעמדו הציבורי וקרנו מושפעים מתוצאות פעולתו ומאמון הסנאט באמצעות הוועדה שלו ליחסי חוץ. אחדים ממזכירי המדינה בדורות האחרונים זכו למקום נכבד בתולדות ארצות-הברית כיוזמי מדיניות החוץ ולא כמבצעי בלבד, והשפעת אחדים מהם בתחומם היתה גדולה מזו של הנשיא עצמו. כך למשל, החוזה "בריאן-קילוג", משנת 1928, היה פרי מאמציו האישיים של מזכיר המדינה בתקופת נשיאותו של קולג'י, ו"דוקטרינת סטימסון", משנת 1932, קשורה בשם יורשו של קילוג כמזכיר המדינה. המקרה האחרון והמפורסם ביותר הוא "תכנית מארשל". אמנם דין אצ'יסון, סגנו של מארשל, הוא אשר הגה את התכנית עם עוזריו במחלקת המדינה, אך טרומאן, שהוקיר את מארשאל מאד וקשר לו כתר "האמריקני הגדול בדורו" קרא את התכנית על שם מזכיר המדינה שלו כדי להביע את יחסו אליו. כאן מקום להזכיר גם את מזכירי החוץ ג'ון היי, אליהוא רוט וצ'ארלס אואנס יוז, שקנו להם בדורות האחרונים מקום נכבד בתולדות מדיניות החוץ של ארצות-הברית בזכות אישיותם החזקה, מעלותיהם האינטלקטואליות ורוחב אפקם.

בין מזכירי המדינה שהקדישו יתר תשומת-לב לשאלות ארץ-ישראל ולמפעל הציוני, בלטו דווקא

כ"פשרה הגיונית" בין שאיפות היהודים והערבים. אשר להצעות לפעולה, לא ראתה מחלקת המדינה צורך בפעולה כלשהי "במצב הקיים", שכן הספר הלבן לא פגע בזכויות ארצות-הברית לפי תנאי החוזה מ-3 בדצמבר, 1924. המצב אינו עלול להשתנות אלא עם ביטול המנדט — כמשוער, כעבור עשר שנים.

הנשיא לא השהה את הקריאה בתזכיר, כי למחרת היום, ב-17 במאי, כבר כתב למזכיר המדינה:

"... קראתי בענין ובדכאון את החלטות ממשלת בריטניה בדבר מדיניותה בארץ-ישראל... האמת היא, שאינני מאמין שהבריטים צודקים לגמרי באומרם, כי מעצבי המנדט על ארץ-ישראל אי אפשר שהתכוונו כי תהיה פלשתינה למדינה יהודית בניגוד לרצון האוכלוסיה הערבית. לפי זכרוני מטעה דרך זאת של הגנת העניין, משום שאם המנדט על ארץ-ישראל ודאי שלא התכוון ליטול מהאוכלוסיה הערבית את זכויות האזרחות וההשתתפות בשלטון, בכל זאת התכוון לעשות את ארץ-ישראל לבית יהודי, אשר יתכן מאוד שהיה נעשה יהודי במכריע בזמן קצר יחסית. אכן, זה היה הרושם שהיה קיים בעולם בזמן המנדט... אינני מבין איך אפשר לממשלת בריטניה לראות בנאמר במנדט, או בספר הלבן משנת 1922, בסיס למדיניות שמטרתה להגביל את העלייה היהודית... בטרם העמקתי בעניין, סבורני כי בעוד שיש בספר הלבן החדש הזה כמה רעיונות טובים בדבר ניהול שלטון ממשל, אין זה דבר שנוכל להסכים לו. לפני שנעשה משהו רשמית, עליך לשוחח עמי".

עד כאן חליפת הדעות בדבר הספר הלבן בין מזכיר המדינה ונשיא ארצות-הברית, האחראי לפי החוקה על מדיניות החוץ ועל היחסים הבין-לאומיים, כשמזכיר המדינה אינו אלא פקיד המתמנה על-ידי הנשיא לשם הגשמת מדיניותו. יש להניח, כי לנוכח עמדתו העקרונית של הנשיא, כפי שהוסברה במכתבו למזכיר המדינה, ושיקולים מבחינת יחסיו עם הציבור היהודי, לא נתנה ממשלת ארצות-הברית מעולם אישור רשמי לספר הלבן. אך היא גם לא הסתייגה ממנו ולא ערערה על הנאמר בו. מחלקת המדינה קיבלה למעשה את המדיניות החדשה של בריטניה כעובדה התואמת את גישתה לבעיית ארץ-ישראל. מדיניות רווולט בשאלת ארץ-ישראל נכנסה למבוי סתום, ורק עם גמר מלחמת העולם, נפתח פרק חדש ביחסי התנועה הציונית וממשלת ארצות-הברית על

שהשפיע על וילסון להשהות תמיכתו הרשמית בהצהרה אמנם נבע מן העובדה שארצות-הברית, כנאמר, לא הכריזה מלחמה על תורכיה, ואלו מכתבו לווייז שוגר כאשר גורל הקיסרות העותמאנית לא היה מוטל עוד בספק.

ברם, למרות אישור הנשיא להצהרת בלפור, נמנעה מחלוקת המדינה מהידרש לה במסמך רשמי כלשהו, וכמסופר, ניסתה תחילה למנוע את הכללת ההצהרה בחוזה עם בריטניה משנת 1924. רק בלחצו התקיף של משרד החוץ הבריטי ניאותה זו לכלול את המנדט כולו, על הצהרת בלפור שבו, בגוף החוזה.

צ'ארלס א. יוז, איש ליבראלי בדעותיו, ביקש למנוע את הנשיא הארדינג מחתימה על החלטת הקונגרס האמריקני לתמוך בהצהרת בלפור מחשש להסתבכות ארצות-הברית בתקופה שהבדלנות כבר היתה לקו מוצהר במדיניות החוץ של אמריקה. יועציו בענייני המזרח הקרוב הגדירו את החלטת הקונגרס כסטייה מהקו, ורק בזכות מעמדם והשפעתם של יוזמי ההחלטה בסנאט, הסנאטורים הנרי קאבוט לודג' וויליאם א. בורה, סוכלה עצתו של יוז. באין התימת הנשיא היתה נמנעת האפשרות להפוך את החלטת הקונגרס למסמך ממלכתי רשמי.

על הנרי ל. סטימסון, מזכיר המדינה בימי הובר, שמעתי מפליכס פראנקפורטר, שנמנה עם ידידיו. סטימסון, לדברי פראנקפורטר, התייחס בהבנה למצב היהודים בארצות כפולין ורומניה, שנפגעו מהפלייה ורדיפות, אף השתמש בהשפעתו האישית במדיניות אלה כדי להקל על מצבם. אך הוא נזהר מלסבך את ארצות-הברית בבעיות בין-לאומיות. את ארץ-ישראל ראה כחלק מבעיית המזרח הקרוב, בעיה היסטורית הכרוכה במריבות, מזימות ותחרות מעצמות אירופה על שליטה והשפעה, וחשש מלערבב את ארצות-הברית בכך. כשהוא לעצמו אהד את המפעל הציוני, אך דאג שארצות-הברית לא תחרוג ממעמד גורם פאסיבי בכל הנוגע לארץ-ישראל. היה ידוע לפראנקפורטר שבמקרים שונים מנע סטימסון את עוזריו מנקיטת קו פרו-ערבי, אך בה במידה גם נזהר מלהתר-פיע כפרו-ציוני. כשבאה אליו ב-27 באוגוסט, 1929 משלחת מטעם ההסתדרות הציונית באמריקה וביקשה התערבות ממשלת ארצות-הברית בהשכנת הסדר והגנת הישוב היהודי נגד הפורעים הערבים, הסתפק מזכיר המדינה באומר, כי "יעשה את האפשר להגנת נתיני ארצות-הברית הגרים בארץ-ישראל". קו דומה

אלה שיחסם לציונות ולבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל היה שלילי ולעתים אף עויין. בין אלה ראוי להזכיר קודם כל את רוברט לאנסנינג, מזכיר המדינה בממשלת וילסון. כשהחלו לואי בראנדייס ועמיתיו בפעולתם להשיג את תמיכת וילסון בהכרזת בלפור, הרי קשריהם עם הנשיא היו בעיקר באמצעות יועצו רב ההשפעה של הנשיא, קולונל אדוארד האוז. סטיוון וייז סיפר לי, שפנייתם להאוז נבעה לא רק מקרבתו לנשיא, אלא גם מחוסר אימון במזכיר המדינה ובעוזריו לאחר שנוכחו ביחסם הבלתי-אוהד לציונות בימי המלחמה. העמדה שנתגבשה לכתחילה במחלוקת המדינה כלפי הצהרת בלפור היתה שלילית. בהתנגדותם להכרזה נעזרו העוסקים בענייני המזרח-הקרוב בחומר שהיה מספק להם שמואל אדלמאן, סגן הקונסול האמריקני בירושלים — יהודי ואנטי-ציוני קיצוני, אשר באשגוריו היה מבאיש ריחו של הישוב החדש בארץ; הוא ביטל את הסיכויים להת-ישובות חקלאית של יהודים, שהציגם כחסרי יכולת וכשרון יצירה וכבעלי אופי חברתי שלילי. את ארץ-ישראל הציג אדלמאן כחסרת סיכויי פיתוח בגלל אקלימה הקשה ודלות משאביה. אך את עיקר נימוקיו נגד הבית הלאומי ביסס אדלמאן על הסכנה שתצמח, לדבריו, למקומות הקדושים בארץ-ישראל עם מתן מעמד מדיני מיוחד ליהודים בארץ-הקודש.

בין בהשפעת אדלמאן ואשגוריו למחלוקת המדינה, ובין בלחצם של חוגים בכנסיה הפרסביטריאנית, בעלת מפעלי חינוך וצדקה במדינות ערב, שתמכו בעוז בהתעוררות הלאומית הערבית ובדרישותיה המדיניות, הגיש ב-13 בדצמבר, 1917 מזכיר המדינה לאנסנינג תזכיר לנשיא שבו הוצע לוילסון להימנע מלהודיע רשמית על תמיכתו בהכרזת בלפור בנימו-קים אלה: (א) כדי לא להופיע ככורתים שטח מאדמת הקיסרות העותמאנית, שאין לארצות-הברית יחסי מלחמה עמה; (ב) משום שהיהודים עצמם אינם מאוחדים בשאלה אם עליהם לשאוף לעצמאות כעם; (ג) הואיל וכיתות גוצריות שונות ואנשים בני דת גוצרית יתנגדו בלי ספק למסירת ארץ-הקודש לגזע אשר "לחשבונו זוקפים את מות ישו". אכן רק ב-31 באוגוסט, 1918 שיגר וילסון מכתב לסטיוון וייז ובו תמיכה בהצהרת בלפור, שהובאה במכתב במלואה. באותו מכתב בירך הנשיא את וייזמן על הנחת אבן-הפינה בירושלים לאוניברסיטה העברית כ"מרכו ליצירה ומקור להשראה רוחנית". נראה כי הנימוק

חברתיים ומדיניים התייחסו בחשד למפעלי החינוך של מדינות אירופה, כמשמשים מטרת מדיניות של אותן המדינות ולא את הפצת תרבותן בלבד. וככל שהכתה גלים ההתעוררות הרוחנית והתרבותית בקרב מורי הקולג' הפרוטסטאנטי ותלמידיו הערבים, באותה מידה גברה התעניינותם בשאלות מדיניות למיניהן. לא מקרה הוא, איפוא, שלהכרותו המפורסמת של וילסון על הגדרה עצמית, היו הדים בקרב המשכילים הערבים, והדבר הרים עוד יותר את קרנם של המוסד האמריקני וראשיו בציבור הערבי. הד"ר הווארד בליס, נשיא הקולג', הכריז קרוב לאותו המאורע על תמיכתו בשאיפות הערבים להגדרה עצמית ועל נכונותו לסייע למנהיגיהם להשיגה. לפי בקשת קבוצת לאומנים ערבים בדמשק, בהם בוגרי הקולג' הפרוטסטאנטי, יצא בליס לארצות-הברית לעשות נפשות לתביעת הערבים הסורים לעצמאות מדינית. בימי שהותו באמריקה נפגש בליס עם אנשי ציבור, חברי הקונגרס ועתונאים. מוכיר המדינה לאנסינג וחבר עוזריו במחלקת המדינה הבטיחו לו עזרה בפעולתו הציבורית למען ערביי סוריה ותמיכה בדרישותיהם הלאומיות. לשיא פעולתו הגיע בליס כשנכלל במשלחת הערבית, שהתייצבה ב-13 בפברואר, 1919, לפני "ועדת ה-עשרה" של ועידת השלום בוורסאי בתביעת עצמאות לסוריה רבת, תכנית שנועדה לכלול את הויליאמיים של דמשק ובירות שבתקופת הקיסרות העותמאנית, היינו את סוריה גופה, הלבנון וארץ-ישראל משתי גדות הירדן. בכל הופעותיו, הן בארצות-הברית והן בוועידת השלום בוורסאי, תקף בליס את הכרזת בלפור וכפר בזכויות של העם היהודי למעמד מיוחד בארץ-ישראל.

פעולתו של ד"ר בליס לא גשאה את הפרי שציפו לו ידידיו הערבים, וגורל "סוריה רבת" הוכרע בהסכם הסודי בין בריטניה וצרפת עוד לפני גמר המלחמה. ואולם עברו של המוסד האמריקני בבירות כמוסד חינוכי, חפשי מהשפעת המדינות האימפריאליות ליסטיות והזדהותו של ד"ר בליס עם הלאומיות הערבית, קבעו לקולג' הפרוטסטאנטי, שבשנת 1920 הפך לאוניברסיטה אמריקנית בבירות, מקום מיוחד בתולדות התנועה הלאומית הערבית ובחיים הרוחניים והחברתיים של הנוער הלומד בארצות המזרח התיכון, ובייחוד באלה ששפת המערב השלטת בהן היתה אנגלית. נשיאי האוניברסיטה האמריקנית בבירות הוסיפו ללכת בדרכו של ד"ר בליס ביחסם לתנועה

נקט סטימסון לאחר פירסום הספר הלבן של פאספילד כשסירב להענות ללחץ ציוני אמריקה וידידהם בשני בתי-הקונגרס לגנות את הגזירות שבאותו המסמך ולהשפיע על ממשלת בריטניה שתבטלן.

קורדל הול, שהתמנה ב-1933 על-ידי הנשיא רוזוולט לכהונת מוכיר המדינה, שהחזיק בה שתי-עשרה שנה — יותר מכל מוכיר מדינה אחר בתולדות ארצות-הברית — נתן תמיכתו למדיניות האנטי-ציונית המסורתית של אנשי מחלקת המדינה והתמיד בכך כל שנות כהונתו. בימיו נעשתה מדיניות זו קשוחה ואף עוינת יותר, ויש לייחס לה הרבה מהכש-לונות שנחל המאבק הציוני במאמציו לרכוש את אהדת ארצות-הברית ואת תמיכתה במשברים הקשים שפקדו באותה התקופה את המפעל הציוני.

סיבות שונות למסורת האנטי-ציונית במחלקת המדינה. אך אם נתקבל ההנחה, שכל משרד חוץ חייב לדאוג לשמירת ההמשך והיציבות במדיניות החוץ של המדינה בתנאי השינויים החלים במשטר דמוקרטי עם חילופי מפלגות בשלטון, הרי בשום תפקיד, דומני, מתפקידיה הרבים לא התמידה מחלקת המדינה, כפי שעשתה בשמירת הקו האנטי-ציוני שלה בשאלת ארץ-ישראל.

את שרשיו של קו זה ניתן לגלות, קודם כל, בקשרי מוסדות ואנשים אמריקניים עם ארצות-ערב.

ב-1824 הקימו שני מיסיונרים אמריקנים בני הכת הפרסביטריאנית בית-ספר בבירות, שמספר תלמידיו לא עלה על שבעה. מפעל רציני יותר, שנעשה לימים אחד המפעלים החשובים בתחום הבריאות, ההשכלה והחינוך בארצות ערב, היה הקולג' הפרוטסטאנטי הסורי, שנוסד ב-1866 על-ידי אנשי אותה כת בארצות-הברית, וכעבור חצי יובל שנים שינה שמו לאוניברסיטה האמריקנית בבירות. מראשיתו היה הקולג' הפרוטסטאנטי לחממה שבה טופחו השאיפות לתחיית התרבות הערבית, מתוך מגמה למצוא גשר בין תרבות המזרח לתרבות המערב ולהעמיק את השיתוף ביניהן. להצלחת מפעלים אמריקניים אחרים במזרח הקרוב, מלבד הקולג' הפרוטסטאנטי, סייעה במידה רבה עמדת ממשלת ארצות-הברית שלא להתערב בענייני האזור, ולא לקחת חלק בתחרות מעצמות אירופה על השפעה ושלטון, שלארצות-הברית לא היה ענין וצורך בהם. אופים הנוצרי של המוסדות האמריקנים לא הובלט אף הוא, והדבר משך אליהם רבים מהמוסלמים באוכלוסייה, אשר מטעמים דתיים,

ובקשריהם עם בני המקום והודרכו על-ידם בנושאים מדיניים שונים.

תהא זו פשטנות יתר לראות את העוינות לציונות רק כפרי השפעתם של המיסיונרים האמריקנים וה-מוסדות שהקימו בארצות ערב. בין הסיבות לעוינות זו יש להזכיר גם את ההרכב האישי של עובדי המח-לקה. רובם נמנו עם השכבות השמרניות לפי מוצאם, חינכם והשקפת עולמם. מהם שחדרו ביהודים, שמקרבם יצאו מארכס וטרוצקי ובארץ-ישראל הקימו קיבוצים, כאנשים המועדים לערער את אשיות ה-מסורת האמריקנית וכוזרים לרוחה, ומהם שחברותם למועדונים "נקיים מיהודים" קבעה את יחסם ליהודים ולנושאים יהודיים גם מחוץ לכתלי מועדונם. בפקידות מחלקת המדינה כמעט לא נמצאו יהודים. סאמנר וולס אמר לי פעם, שבימי כהונתו שם היה קל יותר ליהודי להתמנות לשגריר מאשר לקבל מינוי קבוע כמוזכר שלישי בנציגות דיפלומטית בחוץ-לארץ! ואפשר לסמוך על עדותו של הנשיא טרומאן, המספר בזכרו-נותיו על "הנטייה, לאנטישמיות" שמצא באחדים מהדיפלומטים האמריקנים כששמע מה שאמרו לו אלה בשאלת ארץ-ישראל. בתקופת שהותי, בשנים 1945—1950, בארצות-הברית נתקלתי לא אחת בהס-בר אנטי-ציוני כמסווה לדעות אנטישמיות גם בפי אנשים רמי-מעלה בממשל האמריקני, שגורל עניי-נגו היה תלוי בהחלטותיהם.

בימי נשיאותו העסיק רוזוולט עוזרים ויועצים מדיניים לנשיא במספר רב יותר מקודמיו. אחדים מאלה שימשו לו כעוזרים לתפקידים מיוחדים ולשלי-חיות שהיה מטיל עליהם ביחסיו עם מדינות אחרות. הבולט בהם היה הארי הופקינס, שתפס מקום מיוחד בפמלייתו של רוזוולט כאיש-סודו ונציגו בשליחויות מהתשובות ביותר בתקופת המלחמה. לא תמיד נוקק רוזוולט לשירותי מחלקת המדינה בקבלת החלטות ובביצוע תכניות, שהיו פרי יוזמתו או יוזמת יועציו. כפילות זו גרמה לא אחת לסתירות ולסיבוכים בפעו-לות של הבית הלבן ומחלקת המדינה וליחסים מתו-חים בין עובדיהם.

דוד ניילס סיפר לי, שקורדל הול דאג היטב שה-טיפול בענייני ארץ-ישראל יישמר בידי מחלקת המדינה ושלא תתקבל שום החלטה באותו נושא בבית הלבן מבלי שידע עליה מראש ותישמע דעתו עליה. הוא גם דאג לכך שסאמנר וולס, בשנים ששימש כסגנו, יביא לפניו כל ענין הקשור בארץ-ישראל,

הלאומית הערבית. עם הרחבת המוסד והקמת מחלקות חדשות בו להוראה ומחקר שימושי היתה האוניבר-סיטה האמריקנית בבירות לאחד המרכזים החשובים בעולם הערבי, שבין כתליו גדלו דורות של צעירים ערבים ברוח של לאומנות ערבית אינטגראלית ושל אחדות ערבית כחזון וכמטרה מדינית גם יחד. בין כתלי האוניברסיטה טופחו רעיונות פאן-ערביים ופאן-סוריים למיניהם שהשפיעו על המציאות המדי-נית. רבים מבוגרי האוניברסיטה הגיעו למעמד רם והטביעו חותמם על ארצותיהם. בקרב חמש המשלחות הערביות בוועידת האומות המאוחדות ב-1945 בסאן-פראנסיסקו נמצאו עשרים ותשעה בוגרי האוניבר-סיטה האמריקנית בבירות. ראש משלחת סוריה, פארס אל-חורי, היה אחד מהם.

והנה, כאחד המרכזים החשובים להשכלה וחינוך בעולם הערבי, נעשתה האוניברסיטה האמריקנית בבירות במרוצת הימים למרכז ראשי באיזור גם לאמריקנים הפועלים בענפי החינוך והבריאות בקרב הציבור הערבי. בשלוש השנים שעשיתי (1931—1934) כתלמיד האוניברסיטה האמריקנית בבירות יכולתי לעמוד מקרוב לא רק על אופיו הלאומי הקי-צוני של התלמיד הערבי ועל יחסם האוהד של רוב מורי המוסד, הערבים והאמריקנים, לדעותיהם המדי-ניות של תלמידיהם, כי אם גם להתבונן בהשפעתה של אירת האוניברסיטה על השקפות המורים והמד-ריכים האמריקנים ועל גיבוש עמדתם הפרו-ערבית והאנטי-ציונית. בעשרות שנות קיומה עברו דרך האוניברסיטה אמריקנים רבים: מהם ששהו בה תקופה קצרה כמורים וכמדריכים זמניים, או כתל-מידים שבאו לבירות מארצות-הברית כדי להשלים לימודיהם בנושאים ערביים בארץ ערבית, ומהם שהצטרפו לצוות הקבוע של המוסד. בשובם לארצות-הברית נקלטו רבים מאלה כמומחים לענייני המזרח התיכון במוסדות ציבור, במסחר, ובמשרדי הממשלה, כולל מחלקת המדינה, הצבא ושירותי המודיעין למי-ניהם. במדור לענייני המזרח הקרוב במחלקת המדינה מילאו, בזמנים שונים, יוצאי האוניברסיטה האמרי-קנית בבירות תפקידים מרכזיים בניהול המדור ובקביעת מדיניותו. לאוירה הפרו-ערבית והעויינת לציונות של האוניברסיטה היתה השפעה לא מבוטלת גם על שליחיה הדיפלומטיים והקונסולריים של ארצות-הברית במזרח התיכון. אלה נעזרו בידיעות של אנשי האוניברסיטה האמריקנים בענייני האיזור

המדינה בארגון פעולות להכשלת התעמולה הציונית נגד הספר הלבן והמדיניות הבריטית בארץ-ישראל. מורי גם עודד את פעילות הערבים בארצות-הברית ותמך בכל יומה של מוסדות ערבים, מקרב אזרחי ארצות-הברית, להשמיע את קולם נגד התעמולה הציונית.

לניילס, שהיה ממונה בבית הלבן על עניינים יהודיים, לא היה כל מגע עם המדור למזרח הקרוב ולא עם מורי אישית. לא הוא ולא השופט רוזנמאן, שרווולט היה מטיל עליו מדי פעם בפעם תפקידים הקשורים במגעיו עם הציבור היהודי והמוסדות הציוניים במדינה, לא שותפו בהחלטות שהיה רווולט מקבל בענייני ארץ-ישראל. רק התמורות שחולל הנשיא טרומאן ביחסי הבית הלבן עם מחלקת המדינה והסמכויות שהקנה ליועציו המדיניים בהטלת מרות הנשיא על המחלקה, כולל המדור למזרח הקרוב, היה בהן כדי לרסן במידה מסויימת את חופש היוזמה והמזימה של יורשי וולס מורי במדור למזרח הקרוב. ניילס, שלא כבימי רווולט, היה משתתף בישיבות שהיה מזמן הנשיא טרומאן לדיון בענייני ארץ-ישראל, וניתנה לו האפשרות להתחקות על הנעשה בהן מקרוב.

ה.

הארולד לאסקי בספרו "הנשיאות האמריקנית" אומר: "... כשאדם שואל 'מה עומדת לעשות אמריקה?' הוא שואל לאמתו של דבר מה עומד לעשות הנשיא". כך בימי שלום, וכך בימי מלחמה — שהחוקה האמריקנית דאגה שלא יהיה תפקיד המפקד העליון בשליטת איש צבא, אלא יהיה חלק בלתי-נפרד מסמכויות האיש הנבחר על-ידי העם, הנושא באחריות הכוללת בימי שלום ומלחמה כאחת.

כשהחמיר המצב הבין לאומי בשלהי שנות השלושים, ועוד לפני פרוץ מלחמת העולם והצטרפות ארצות-הברית לאומות המאוחדות⁵ הנלחמות בפאשיזם האירופי ובמיליטריזם היפאני, ביקש רווולט להכשיר את העם להכרה שהמאבק עם המחנה שהיטלר עומד בראשו הוא מאבקו שלו. עם נפילת צרפת עשה רווולט כל מאמץ אפשרי לחזק את

שירצה לשוחח עליו עם הנשיא. הבנתו האוהדת של וולס לדרישות הציונים היתה תופעה בלתי-רגילה בצוות הקבוע של מחלקת המדינה, ועם פרישתו של וולס משירות החוץ לא נמצא בצמרת המחלקה איש שיחסו לציונות ניתן להגדיר כאוהד, או אפילו כנייטר-ראלי. ועוד סיפר ניילס, שרווולט ניהל למעשה מדיניות כפולה בנושאים הקשורים בארץ-ישראל. כל הקשרים והמגעים עם גורמי חוץ בנושאים אלה התנהלו, כמקובל, באמצעות מחלקת המדינה, ולדעו-תיו ולהצעותיו של קורדל הול בהם היתה לרוב השפעה מכרעת. רווולט לא הפריע להול לזווג פעולות משלו, לרבות בשאלת ארץ-ישראל, גם כשנמצאו בהן סתירות לעמדתו המוצהרת של הנשיא עצמו בשאלות אלה. דאגתו של הנשיא היתה נתונה לרוב לבעיות של אסטרטגיה רבת, ובמעשי הול ראה אמצעי להשגת הישגים טקטיים בתהליכים הדיפלומטיים השוטפים של ארצות-הברית במגעיה המחלקתיים עם הגורמים השונים והיריבים בשאלת ארץ-ישראל. לניילס היה נדמה לעתים, שרווולט מטפח שיטה זו במכוון, כדי להשאיר לעצמו אופציות רבות ככל האפשר להחלטה סופית בענין, כשתגיע שעתו להכרעה.

וולס מורי, ראש המדור למזרח הקרוב במחלקת המדינה, היה החולש על העניינים שנגעו לארץ-ישראל. הוא נתמנה לתפקיד זה ב-1929, ובמרוצת השנים היה למתווה הראשי למדיניות בענייני האיזור ובשאלת ארץ-ישראל, אשר לה הקדיש מורי תשומת-לב מיוחדת והוסיף לטפל בה גם לאחר שהועלה ב-1942 לדרגת יועץ בעניינים מדיניים למזכיר המדינה. לא היה דבר בענייני ארץ-ישראל שנעלם ממנו אם רק ראה אפשרות לנצלו לרעתנו. כשנוסדה ב-1943 המועצה האמריקנית ליהדות, הזכורה לשמיצה על פעולותיה האנטי-ציוניות, החליט מורי לקדם מה בברכה פומבית בשם מחלקת המדינה. בקושי הצליחו עמיתיו למנוע את הדבר, שהיה מאפשר לציונים ולידיהם בקונגרס ובעתונות לנגח את מחלקת המדינה על התערבותה בענייני הקהילה היהודית. מורי הוא אשר יותר מכל מנהלי המדור לפניו דאג להפיץ את דעותיו האנטי-ציוניות גם מחוץ למחלקה, כי ראה בכך "שליחות ולא רק תפקיד", לפי הגדרתו של אחד מעובדי משרד האינפורמציה הבריטי בניו-יורק בשנות מלחמת העולם השנייה. ביזמת מורי הפך באותה תקופה המשרד הבריטי לשותף למחלקת

5 "האומות המאוחדות" גקראו בימי מלחמת העולם השנייה המדינות שנלחמו בגרמניה ובעלות-בריתה.

משמש כאחד מנושאי התעמולה של הרדיו הגרמני והאיטלקי נגד בריטניה וארצות-הברית כאחד. לאחר כניסת ארצות-הברית למלחמה הוקמה באוק-טובר, 1942 מפקדת המפרץ הפרסי של צבא ארצות-הברית באזור וברשותה שלושים אלף אנשי צבא לא-קרביים. על המפקדה הוטל לדאוג להעברת נשק ותחמושת לצבא ברית-המועצות, המגיעים לנמלי המפרץ. משם הובל הציווד במסילת-הברזל הטרנס-איראנית לרוסים, שבידיהם היה באותו הזמן רובו של צפון איראן. עם הקמת המפקדה במפרץ הפרסי מונו משלחות צבאיות אמריקניות במצרים, עיראק ואיראן ונציגים אמריקניים פעלו עוד קודם במרכז ההספקה המזרח-תיכוני שהקימו הבריטים בקהיר לשם מילוי צרכי האוכלוסיה האזרחית באזור. שירותי התק-שורת והמודיעין האמריקניים הרחיבו את פעולתם גם הם וגייסו למטרה זו אמריקנים יודעי ערבית מקרב מורי האוניברסיטה האמריקנית בבירות. עיקר הפעילות המדינית האמריקנית באזור נתרכז בקהיר, שבה היה אז מרכז הפעילות המדינית והמודיעינית של הבריטים, הן כענף של המאמץ המלחמתי וכמטה חקר ותכנון לקראת הסדר ענייני האזור לאחר המלחמה. האיש שהיה ממונה על התיכנון היה הארלד בילי, לימים יועץ לענייני ארץ-ישראל לבוויין, שגריר בריטניה במצרים ובערב הסעודית ואחד הקיצוניים ביחס עויין לציונות במשרד החוץ הבריטי. המומחים האמריקניים לענייני המזרח התיכון, שגויסו מקרב האוניברסיטאות ואנשי העסק באזור, ובהם מיסיונרים הקשורים במוסדות חינוך וצדקה אמריקניים שבארצות-ערב, היו מעין "לגיון הזרים" האמריקני שמרכזו קהיר. המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בירושלים פיתחה קשרים הדוקים עם אחדים מהם, ויכולנו להכיר מקרוב באיזו מידה בלט היחס השלילי של רוב המומחים האמריקנים למפעל הציוני בארץ-ישראל, שבאותה התקופה כבר הושפע לא רק על-ידי הגורם הפילאנטרופי המסורתי של מוסדות אמריקניים בארצות ערב, כי אם גם על-ידי זכיונות של חברות הנפט האמריקניות בערב הסעודית, כגורם רבי-משמעות בהערכת האינטרסים האמריקניים במזרח התיכון לטווח ארוך. החרדה מפני הסכנה לישוב גברה עם נצחונות רומל במדבר המערבי, ושוב עלתה במשנה חריפות שאלת ההגנה במקרה של פלישת הגרמנים לארץ-ישראל. בתקופה ההיא, ב-1942, שהיתי בשליחות ה-

בריטניה בעמידתה כמבצר האחרון להגנת החופש והדמוקרטיה בעולם הישן. כמפקד העליון של הצבא הודקו מגעיו האישיים עם ראשי הפיקוד וגברה דאגתו לצרכיהם. אונזו היתה כרויה מעתה יותר ויותר לדעותיהם ומשאלותיהם, לא רק באמצעות המזכירים הממונים על שלוש זרועות הצבא. יועצי רוזוולט ועוזריו בבית הלבן מדגישים בספרים שפירסמו כי עיקר מחשבתו באותה תקופה, עוד לפני פרל-הארבור, נתון היה לתפקיד שעל ארצות-הברית למלא במאבק הגורלי המתנהל באירופה, בין שיתפשט מעבר לאוק-יינוס, ובין שיישאר מוגבל בהיקפו. בכל מקרה, ידע, המערכה היא בעלת חשיבות מכרעת גם לארצות-הברית עצמה ולמקומה ומעמדה במשפחת העמים. בנסיבות אלה גברה בבית הלבן הנטיה לשקול כל עניין ופעולה מבחינת הנזק או התועלת למגיני הדמוקראטיה בחזיתות השונות של המלחמה.

לאחר פרוץ המלחמה באוגוסט, 1939 הרחיבה ארצות-הברית את נציגויותיה הדיפלומטיות במזרח התיכון, לרבות סוריה ולבנון שהיו בשליטת ממשלת וישי, אשר עמה הוסיפה ארצות-הברית לקיים יחסים דיפלומטיים. הקונסוליה הכללית של ארצות-הברית בירושלים דיווחה לווישינגטון על הלכי הרוח הפרו-גרמניים בקרב האוכלוסיה הערבית ותקוותה שהיטלר ישחררם מהבריטים והיהודים גם יחד.

עם הרחבת היזמה הצבאית הגרמנית באגן הים התיכון והמרצת פעילותם של סוכני הציר — הגרמנים והאיטלקים — בארצות המזרח התיכון, לאחר נפילת צרפת ביוני, 1940, גברה בישוב החרדה לבטחון הארץ ולסכנות הצפויות מצד משתפי הפעולה עם הנאצים בקרב הערבים בארץ ובארצות השכנות. מרד רשיד עאלי במאי, 1941 בעיראק והפרעות ביהודים שליוו את המרד העלו את שאלת הגנת הישוב בכל חומרתה. בעקבות הקריאה מירושלים פנה סטיוון ויין לרוזוולט וביקש שישפיע על הממשלה הבריטית לתת למוסדות הישוב בארץ נשק מספיק להגנה עצמית. רוזוולט הורה לשגרירו בלונדון לבדוק את הענין. במכתבו לויין מ-9 ביוני, 1941 הסביר רוזוולט את סירובם של הבריטים להיענות לבקשה: במלחמתם בחזית המזרח-הקרבית זקוקים הבריטים לא רק לעזרת יהודי ארץ-ישראל, כי אם גם לערבים בארץ, בעבר-הירדן, בערב הסעודית וביתר חלקי האזור. מחלקת המדינה אף היא המליצה על קו זהיר בכל הנוגע ביחסי ארצות-הברית עם הערבים, כיון שעניין הציונות

רוזוולט השיב לשתי הפניות במכתבים קצרים ובבר-כות "חסרות צבע", כהצעת מזכיר המדינה. ברם, במחלקת המדינה עסקו באותו הזמן לא רק במניעת גילויי אהדה לציונות כי אם גם בתכנון פעולות הבאות להפגין את אהדת ארצות-הברית למטרות הלאומיות של הערבים, כדי שלא לפגור אחר צעדי בריטניה במחנה הערבי. אתגר לאמריקנים שימש נאומו של אידן בגילדהול ב-29 במאי, 1941, הרצוף אהדה לשאיפות הלאומיות של הערבים, שבו הונח היסוד לרעיון הליגה הערבית, כבסיס למדיניות בריטית וכמכשיר לתרון בעיות האזור, כולל שאלת ארץ-ישראל, בצורה שתבטיח את עליונות ההשפעה הבריטית בעולם הערבי.

אף-על-פי שהנוכחות האמריקנית במזרח-התיכון היתה תוצאה של המלחמה וצרכיה והם שקבעו אז את ההליכים הצבאיים והמדיניים של האמריקנים באזור, הרי האינטרסים של חברות הנפט האמריקניות הגדולות, שתקעו יתד בערב הסעודית ב-1933 וקש-ריהן עם המלך אבן-סעוד, הכל-יכול במדינתו, הפכו בתנאי המלחמה לנכס אסטרטגי חשוב לארצות-הברית, ומעמדו המיוחד של המלך אבן-סעוד בעולם המוסלמי, כשומר המקומות הקדושים באיסלאם וקרנו בעולם הערבי, הוסיפו חשיבות מדינית לקשרים אלה. אולם דאגת האמריקנים להידוק היחסים עם המלך אבן-סעוד לא מנעה מהם, ולמעשה אף חיזקה את יוזמתם בזירה הערבית הכללית. כשהתכינו בעידוד השלטונות הבריטיים, סוריה ב-27 בספטמבר והלבנון ב-26 באוקטובר, 1941, על עצמאותן, ובריטניה היתה נציג דיפלומאטי במדינות אלה, עוד לפני שהכירו בהן תורכיה ועיראק השכנות ולאחר שמצרים עשתה זאת בהסתייגות, וערב הסעודית הכירה בסוריה בלבד. הנציג הדיפלומאטי של ארצות-הברית שנתמנה לתפקיד זה היה ג'ורג' וודסוורת, הקונסול הכללי בירושלים בשנים 1935—1939. בין הנציגים האמרי-קנים ששימשו בתפקידים קונסולריים ודיפלומטיים במזרח-התיכון בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה ואחריה ספק אם היה שונא-ציון ותומך בדרישות הקיצוניות ביותר של הערבים כוודסוורת. אכן, בשנים 1914—1917 שימש וודסוורת כמורה בקולג' הסורי הפרוטסטאנטי בבירות, ובבית-מדרשו של ד"ר תוארד בליס קיבל את השכלתו הפרו-ערבית והאנטי-ציונית. בתמיכתו בנטיית הפאן-סוריות של

מחלקה המדינית של הסוכנות באנקרה ובין מכירי היה עתונאי אמריקני, ריי ברוק, סופר "ניו-יורק-טיימס" שם. ערב ערב היה ברוק משדר ברדיו הממשלתי את חדשות היום לעתונו בניו-יורק. בדרכים עקיפות היו מגיעות אלי ידיעות על מצב היהודים בכמה מארצות אירופה הכבושה על-ידי הגרמנים. לא ידעתי אם הגיעו הידיעות גם לאנשינו בארצות-הברית, וגם אם ידעו הם על כל הנעשה בארץ-ישראל, אף לא ידעתי אם אין הצנזורה התורכית מעכבת העברת ידיעות אלה בדואר מאנקרה לניו-יורק. הוסכם אפוא ביני לבין ברוק שעל הידיעות שיקבל ממני ויראה בהן תועלת לעתונו, ישדר תוספת דברים שיהיו מיועדים ומובנים לאנשינו בניו-יורק בלבד. את הצופן שנקבע למטרה זו שיגרתי בדרך-לא-דרך לסטיוון ויז, ובניו-יורק היו מקשיבים לשידורי ברוק לא רק במערכת "ניו-יורק טיימס" אלא גם במקום שקבע ויז. את התפקיד הזה הטיל ויז על בתו, ג'וסטין ויז פוליר. כך הועברה לארצות-הברית הקריאה הדחופה שקי-בלתי מירושלים, ערב הקרב באל-עלאמיין, לזיין את הישוב היהודי לשם התגוננות במקרה פלישת הגר-מנים לארץ-ישראל. ויז פנה לרוזוולט, כפי שעשה שנה קודם, ודאג שיינתן פירסום רחב לידיעה בעתו-נות האמריקנית. אך גם הפעם לא נשאו פרי מאמצי ויז ועמיתיו במועצה הציונית האמריקנית לשעת חירום להעזר בנשיא רוזוולט לקבלת הנשק להגנת הישוב. נצחון מונטגומרי באל-עלאמיין הרחיק את המלחמה מן הארץ ואת הסכנות שארבו לישוב.

מחלקת המדינה בווישינגטון הוסיפה לשקוד כל אותה שעה על הצנעת כל יחס של תמיכה ואהדה לציונות, "כדי שלא להרגיז את הערבים" ולספק חומר לתעמולה הנאצית. כך, למשל, כשביקש רוזוולט ממחלקת המדינה להכין לו מכתב ברכה לסעודה חגיגית שערכה ההסתדרות הציונית של אמריקה לכבוד וייצמן, ששהה אז בארצות-הברית, השיב מזכיר המדינה במכתב לנשיא מ-9 ביוני, 1942, בשאלה אם יש בכלל צורך במכתב כזה, ואם רצונו של הנשיא בכך, הרי מוטב שתהיה הברכה "חסרת צבע" ככל האפשר. בהזדמנות אחרת הציע מזכיר המדינה במכתבו לנשיא מ-29 בדצמבר, 1942, להי-מנע מהיענות לבקשת "הקרן הקיימת לישראל" בארצות-הברית לשלוח מכתב ברכה לוועידתה, בנימוק, ש"בקרוב העמים הערבים במזרח הקרוב ובצפון אפריקה שורר יחס שלילי חזק לציונות".

הברית, שיכולת פעולתם של הכוחות האמריקניים במזרח-התיכון לא תופרע על-ידי אי-שקט באיזור. עם הקמת מפקדת הצבא האמריקני במפרץ הפרסי הודיע הגנרל מארשל, ראש המטה הכללי, לנשיא רוזוולט, שאין ברשותו די צבא לדיכוי מהומות בארצות שדרכן עוברים הנשק והתחמושת לצבא הרוסי באיראן, ודרש להימנע מכל דבר שירגיז את היצרים בציבור המוסלמי ויסכן את הסדר והבטחון באיזור.

גם לאחר דיכוי מרד רשיד עלי בעיראק וכיבוש סוריה על-ידי הצבא הבריטי וההתפתחות הצבאית לאחר אל-עלאמיין ופלישה הצבא האמריקני לצפון אפריקה, הוסיפו המשלחות הצבאיות האמריקניות בבירות הערביות להעריך את המצב הפנימי במזרח התיכון כהרה סכנות חמורות לסדר ולבטחון עקב התסיסה בקרב הערבים הניזונות מן התעמולה הנא-צית, שאחד מנושאייה העיקריים הוא תמיכת בריטניה ובעלות בריתה בציונות. שירותי המודיעין האמרי-קניים למיניהם הוסיפו בדוחותיהם לווישינגטון נופך משלהם. בידי הסוכנות היהודית נמצאו בימים ההם ראיות על הספקת חומר שיטתית על-ידי שירותי צבא ומודיעין בריטיים לעמיתיהם האמריקנים בדבר הסכנות הצפויות למאמץ המלחמתי מפעילות מדינית ציונית, מתוך כוונה להזהיר את השלטונות בווישינגטון מפני תמיכה בפעילות ציונית בארצות-הברית, שהתעמולה הנאצית מנצלת אותה למטרותיה בעולם הערבי. אם היו חילוקי דעות ואינטרסים בין הבריטים והאמריקנים בשאלות צבאיות ומדיניות שונות, הרי בשאלת ארץ-ישראל נמצאה להם שפה משותפת: כל פגיעה במדיניות, שיסודותיה נקבעו בספר הלבן של 1939, היתה בעיניהם כחתימה תחת מעמדם של הנושאים באחריות ליציבות ולבטחון הפנימי באזור. נקודת משבר רבת משמעות ותוצאות ביחסי התנועה הציונית וממשלת ארצות-הברית באה עם המפנה ההיסטורי שחל בעמדת התנועה הציונית ובהגדרת מטרותיה לעתידה המדיני של ארץ-ישראל במאי 1942.

באותו החודש כונסה במלון בילטמור בניו-יורק ועידה מיוחדת של ציוני אמריקה, ובהשראת דוד בן-גוריון, יושב-ראש הנהלת הסוכנות היהודית, שהשתתף בוועידה, דרשה שארץ-ישראל תהיה לקהיליה יהודית שתשתלב במשטר הדמוקרטי החדש בעולם. ועידת בילטמור גם דרשה לפתוח את שערי הארץ

עסקי דמשק עורר וודסוורת את חמת הקהילה המא-רונית בלבנון, וראשיה דרשו בווישינגטון להחליפו בנציג אמריקני אחר. אולם במחלקת המדינה העריכו את פעולתו של וודסוורת כמביעה את הקו המדיני המקובל עליה והוא נהנה מאימון מלא ומתמיכת הממונים עליו.

אולם המינוי החשוב שנעשה באותם הימים במחלקת המדינה ושהיתה לו השפעת רבת-משמעות על עמדת הנשיא רוזוולט בשאלת ארץ-ישראל היה מינויו, ב-1941, של הקולונל הארולד ב. הוסקינס כעוזר לעוזר של מזכיר המדינה. תפקידיו כללו יעוץ בענייני המזרח התיכון, כולל ארץ-ישראל. הוסקינס נולד בבירות, במשפחת מיסיונרים אמריקנים, ואביו לימד בקולג' הסורי הפרוטסטאנטי. בנעוריו קנה ידיעת הלשון והמינהגים הערביים. להמשך השכלתו נשלח לאוניברסיטת פרינסטון והשתקע בארצות-הברית, אך שמר על קשריו עם הלבנון ועם האוני-ברסיטה האמריקנית בבירות, שבהרה בו לאחד מנא-מניה. עם כניסתו למחלקת המדינה הוקדש מרצו של הוסקינס לרכישת תומכים בתוכניותיו השונות להידוק קשרי ארצות-הברית עם העולם הערבי, כאיזור שבו יהיו, לדעתו, סיכויים לארצות-הברית לזכות באמונם ותמיכתם של בני המקום, דבר שיימנע מבריטניה וצרפת, ולחוק בכך את השפעת המערב באיזור ואת יציבותו. בכל התוכניות הללו הודגש הצורך לנתק את תמיכת ארצות-הברית בציונות. לא עבר זמן רב והוסקינס הוריו והפיקח פילס לו דרכים לבית הלבן. סיפר לי סאמנר וולס כי הוסקינס הוצג לפני רוזוולט על-ידי אדולף ברלה, עוזר למזכיר המדינה, שאחד מתפקידיו היה לשמש כמקשר בעניי-נים שוטפים בין מחלקת המדינה והבית הלבן. כמה תפקידים בתחום זה היה ברלה מטיל מזמן לזמן על הוסקינס, שנעזר בכך להידוק קשריו עם הבית הלבן. בעיני וולס היה הוסקינס טיפוס לוואנטיני פיקח וערום, שידע לקנות את לבו של רוזוולט, שלא היה אטום לחנופה ואהב שיאהבו אותו.

אכן בצד הפעולה המדינית של הנציגים הדיפלומטיים להידוק קשרי ארצות-הברית עם מדינות ערב ותמיכה בשאיפותיהן, שמצאה ביטוייה בשני אגפים רשמיים של ממשלת ארצות-הברית לראשי מדינות ערב באוקטובר 1943 וביוני 1944, כשתהליך הקמת הליגה הערבית התקדם לקראת גיבוש אירגוני ומדיני, דאג ראש המטה הכללי של צבא ארצות-

ולענין לטכנות היהודית סמכות בניהול העליה ופיתוח הארץ, ובכלל זה הכשרת קרקעות שאינן מיושבות ושאין מעובדות להתישבות. הציונים בבריטניה ובדרום-אפריקה אישרו את התכנית והיא נתקבלה כתכנית הרשמית של ההסתדרות הציונית העולמית הסוכנות על-ידי הוועד הפועל הציוני המצומצם בירושלים, בנובמבר 1942. זו היתה תשובתה המוסמכת של התנועה הציונית לספר הלבן של 1939, שפתחה פרק חדש במערכה הציונית בזירה האמריקנית, שהלכה ונהפכה לחזית מכרעת למאבק כולל. החלטות ועידת בילטמור הדליקו אור אדום במדור המזרח הקרוב במחלקת המדינה. בתחילת חודש יולי 1942 כינס וולס מורי, בעידוד מזכיר המדינה, את העוסקים בענייני המזרח התיכון להתייעצויות אחדות על המיפנת. הוסקינס, שהשתתף בהתייעצויות, הציע לבקש מן הנשיא שיפעל למניעת התעמולה הציונית המזיקה למאמץ המלחמתי. כשהוצע הדבר לנשיא, השיב ב-7 ביולי, שככל שהוא מרבה לעיין בו, גוברת הרגשתו "שאין השעה כשרה לומר דבר על המזרח הקרוב, על ארץ-ישראל או הערבים". מאוכזבים מתשובת הנשיא הוסיפו מורי, הוסקינס ועמיתיהם לחתור לקידום מטרתם. עוד מאורע שאירע בינתים עורר את מחלקת המדינה לנסות לבלום את פעילות ציונית בארצות-הברית עצמה ואת ניצולה בתעמולה הגרמנית בארצות-ערב. ב-2 בנובמבר 1942 אירגנה ההסתדרות הציונית באמריקה אספת עם גדולה לכבוד חצי היובל להצהרת בלפור, ובה נאם וונדל וילקי, המנהיג הרפובליקני, שדרש פתיחת שערי הארץ ליהודי אירופה. באותו הזמן גם פנו 63 סנטורים ו-182 חברי בית-הנבחרים במכתב לנשיא רווולט בדרישה למלא את "העקרונות והמטרות הכלולות בהכרזת בלפור". בעתונות האמריקנית ניתן פירסום רחב לשני המאורעות, וימים אחדים לאחר מכן שאל אנתוני אידן את השגריר האמריקני בלונדון, מדוע אין מעריכים בווינגטון את הנזק שהתעמולה הציונית בארצות-הברית גורמת לאינטרסים של האומות המאוחדות. בעקבות הנעשה הכינה מחלקת המדינה תכנית משלה — קודם-כל לשם פעולה במזרח התיכון גופו. אחת מהחלטות המחלקה היתה להציע לממשלת בריטניה להרחיב את הנציגויות הצבאיות האמריקניות במדינות ערב "לצרכי הסברה ותעמום-לה". בתזכיר לאידן אמר קורדל הול כי יש בכוחה של ארצות-הברית "בגלל מעמדה המיוחד במזרח

הקרוב, משום שלא חתרה בפעולותיה באיזור לשום מטרת חמריות", לתרום תרומה חשובה להשקטת הרוחות בציבור הערבי המוסת על-ידי הנאצים, ביחד בשאלת ארץ-ישראל. בלונדון נתקבלה הצעת הול בקרירות גלויה, ואידן השיב עליה בשלילה. אולם בזה לא תמה הפרשה. הוחלט במחלקה לשגר את הוסקינס לקהיר ולבדוק את סיכויי הפעולה המשותפת עם הבריטים במקום נגד "הסכנה הציונית". חודשיים עשה הוסקינס במזרח התיכון, ומלבד פגישותיו עם הבריטים ניהל שיחות עם המנהיגים הערבים לארצות-תיבה. בשעת ביקורו בארץ-ישראל נמנע מלהפגש עם נציגי הישוב והסוכנות היהודית. את מסקנות ביקורו סיכם במברק למזכיר המדינה מ-23 בינואר, 1943: "אם לא יאחזו באמצעים חיוביים למנוע הדבר, צפויה סכנת חידוש מאורעות הדמים בין הציונים והערבים עוד באביב הקרוב... צפויים מאורעות לא רק בארץ-ישראל, אלא אלה יתפשטו על פני כל העולם המוסלמי בין קאזבלאנקה וכאלכותה". בתזכיר שהגיש בשובו למזכיר המדינה הציע הוסקינס להזמין לארצות-הברית נציגי יהודים וערבים "בעלי דעות מתונות", כדי שיעלו לפני הציבור האמריקני את הצעותיהם לפתרון שאלת ארץ-ישראל. ועוד הציע הוסקינס, שהאומות המאוחדות יכריזו, בעצה אחת עם בריטניה, שכל הבעת דעה בשאלת ארץ-ישראל בעיצומה של המלחמה מסכנת את המאמץ המלחמתי ומחלישה את סיכויי הנצחון. אין לקבל, לדעתו, שום החלטה בשאלת ארץ-ישראל לפני גמר המלחמה, ורק לאחר התייעצות עם הערבים והיהודים. התזכיר הוכא לידעתו של רווולט אשר בחדשים אפריל ומאי 1943 קיבל שני אשגרים מהמלך אבן-סעוד שבהם חזר המלך ומחה נגד התעמולה הציונית. הוא ביקש באשגרו השני שלא תתקבל שום החלטה בשאלת ארץ-ישראל מבלי שידע עליה מראש. ב-26 במאי השיב רווולט באשגר רשמי למלך שכלל משפט, שלימים ניסו הערבים לבנות עליו את טענה-תיבה בפני ממשלת ארצות-הברית: "... שום החלטה המשנה את המצב הבסיסי של ארץ-ישראל לא תתקבל מבלי התייעצות מלאה עם יהודים וערבים". כזכור היתה הצעה זו כלולה בתזכירו של הוסקינס לאחר שובו מהמזרח התיכון בשליחות מחלקת המדינה. מלבד הול הפצירו בנשיא גם יועציו הצבאיים לפרסם הודעה ברוח הדברים שהציע הוסקינס, כדי להזהיר את הציונים וידידיהם מקרב הפוליטיקאים

כן. רווולט נמנע מלמסור לויזו את תוכן ההודעה, בהעירו ש"אין בה דבר רציני שהיה פוגע ביהודים" וסירב לדחות את פירסומה. בינתיים עלה בידי פליכס פראנקפורטר לרכוש את עזרתו של הנרי סטימסון, מזכיר המלחמה. זה שיגר מכתב לנשיא ותודיע ש"מבחינה צבאית" אין צורך בהודעה שיזמה מחלקת המדינה. רווולט ניסה להשפיע על המזכיר שיקח חזרה את מכתבו, אך זה סירב. רווולט החליט לבטל את ההודעה.

ב-24 ביולי, יומיים לפני המועד לפירסום ההודעה, נשלחה הוראה לשגריר ארצות-הברית בלונדון להודיע לראש-הממשלה על ביטולה. צ'רצ'יל רגז מאד. במברקו ללורד האליפאכס, אז שגריר בריטניה בווינגטון, גינה צ'רצ'יל את "השיטה האמריקנית בניהול עניינים", מה-גם שהם היו בעלי ההצעה. הוא חזר והביע רוגזו ותלונתו באוני רווולט בשעת פגישתם ב-24 באוגוסט בוועידת קוויבק.

כאן מקום להזכיר פרט הקשור בד"ר חיים וייצמן. בביקוריו בארצות-הברית ב-1940 וב-1943, נפגש עם רווולט. פגישתו השנייה התקיימה ב-11 ביוני, 1943 — יומיים לאחר שחתם רווולט על ההודעה שנשלחה ללונדון לאישור על-ידי צ'רצ'יל. ב"מסה ומעש" מזכיר וייצמן את השיחה ואומר: "... היתה לי שיחה ארוכה עם הנשיא רווולט, בנוכחות מר סאמנר וולס. יחסו של מר רווולט היה חיובי ביותר. הוא ידע כמוכן שיש בעיה ערבית ודיבר בייחוד על אבן-סעוד, שראה אותו כאדם קנאי וקשה". הנשיא העלים מד"ר וייצמן את עניין ההודעה, אשר שמע עליה אחר-כך מפראנקפורטר ומויזו. תוצאה מעשית של אותו ביקור של ד"ר וייצמן אצל רווולט היתה שליחותו של הוסקינס למלך אבן-סעוד לשם בדיקת הסיכויים להבנה עם הציונים. השליחות נכשלה, ולימים חזר רווולט עצמו לדון עם המלך בנושא זה, כאחת הפעולות האחרונות שלו בעניין ארץ-ישראל שבועות אחדים לפני מותו.

ו.

שנת 1933 יכולה להחשב בצדק כפותחת פרק חדש ורב-משמעות ביחסי ארצות-הברית והמזרח-התיכון. באותה שנה קיבלה "סטאנדארד אויל אוף קליפורניה" שני זכיונות מהמלך אבן-סעוד לחפש נפט במדבר שבמזרח ממלכתו, זכיון אחד עד 1993 ואחר עד 1999.

בארצות-הברית שגרמו, לדברי הגנרל פאטריק הארלי, לכך, שקרנה של ארצות-הברית בעולם הערבי אינה עוד מה שהיתה". עם זאת ראה הארלי את הערכת הוסקינס על הסכנה, שבפרוץ המאורעות בעולם המוסלמי יתפשטו הללו מקואבלאנקה ועד פאלכותה, כמוגזמת.

רווולט קיבל את הצעת יועציו לפרסם בשם האומות המאוחדות הודעה ש"תכריז על התעמולה הציונית כמפריעה למאמץ המלחמתי", כלשון המברק ששיגר ב-9 ביוני 1943 הול לווינגטון, שגריר ארצות-הברית בלונדון, כדי למסור לאידן. אנתוני אידן תמך בו במקום בפרסום ההודעה, אך הציע שזו תפורסם בשם ארצות-הברית ובריטניה בלבד, ולא בשם ה-אומות המאוחדות, כפי שהציע רווולט, והצעתו נת-קבלה על-ידי רווולט.

כשהובא הדבר לפני צ'רצ'יל לאישר, עשה זאת רק כעבור ימים מספר. עם חתימתו על טיוטת ההודעה הוסיף בשולי המסמך — "טוב".

28 ביולי נועד לפרסום ההודעה בווינגטון וב-לונדון. הדבר נשמר בסוד בבית הלבן ובמחלקת המדינה אך הגיע לאוני ברנארד ברוך ומזכיר האוצר הנרי מורגנטאו. הם צירפו לעצה את פליכס פראנקפורטר ואת הרברט ליהמאן. שנים אחדות לאחר אותו המאורע סיפר לי הרברט סופ, לשעבר עורך העיתון החשוב "די וורלד" ומידידיו הקרובים של ברוך, כי המשתתפים בהתייעצות שכנס ברוך בביתו הגיעו לידי מסקנה, שפירסום הודעה שהסכימו עליה רווולט וצ'רצ'יל יהיה לא רק פגיעה בציונים, אלא יתן לאנטישמיים בארצות-הברית חומר להאשים את כלל ישראל באמריקה בחוסר נאמנות לאומית, וכל הרעה בחזיתות המלחמה תיזקף לחשבון היהודים. הם סברו כי מעולם עוד לא פירסם שום נשיא אמריקני מסמך כה חמור מצד תכנו החד-צדדי והסכנות הטמונות בו לציבור שלם בקרב אזרחי ארצות-הברית, כהודעה העומדת להתפרסם ב-28 ביולי.

בלונדון נודע העניין שבוע ימים לאחר שידעו עליה ברוך וחבריו. וייצמן היה אז בארצות-הברית, ובין מנהיגי הציונים בבריטניה לא היה איש שהיה יכול לפנות לצ'רצ'יל כדי לבטל את הגזירה. אך עצם העובדה שיזמת ההודעה יצאה מרווולט גם הוא היה מקשה בוודאי על צ'רצ'יל לבקש ביטולה. סטיוון ויזו, שעניין ההודעה נודע לו מלונדון, העלה את הנושא בפגישתו עם הנשיא, שנקבעה זמן-מה לפני

האחריות שמטילה על ממשלת ארצות-הברית העובדה שחברות נפט אמריקניות הן בתנאים הנוכחיים מקור ההכנסה העיקרי של ערב הסעודית, אשר ממנה קיבלו החברות זכויות שלא הוענקו לחברות של שום מדינה אחרת. וכן היה עליו לתאר את אישיותו של אבן-סעוד ואת מעמדו בעולם המוסלמי והערבי ואת גודל החשיבות הנודעת לרכישת ידידותו לארצות-הברית. פגישת מופט והנשיא היתה ב־9 באפריל, 1941. מופט מילא, מן הסתם, את שליחותו באמונה. בתזכיר שהגיש לנשיא, ביקשו חברות הנפט מממשלת ארצות-הברית מענק שנתי לאבן-סעוד של ששה מיליון דולר במשך חמש השנים הקרובות. החברות התחייבו לספק לממשלה נפט בשווי המענק שיקבל המלך. ועוד בקשה היתה כלולה בתזכיר, שבאם תחליט ממשלת ארצות-הברית לתת למלך סיוע מכספי החכר-והשאל, ולמען הקלת הסידורים הקשורים באישור מענקים על ידי הקונגרס תשתמש למטרה זו בצינורות בריטיים, יהיה על ממשלת ארצות-הברית לדאוג שהבריטים לא ינצלו עובדה זו לחיזוק השפעתם בחצר המלך ולקידום ענייניהם במדינתו לרעת ארצות-הברית וחברות הנפט האמריקניות.

ומעניין הדבר, שכל העיסקה שהציעו החברות לממשלת ארצות-הברית נעשתה מבלי שידע המלך דבר עליה: לא על עצם פניית החברות לנשיא ולא על אופן הסידור, אם ייעשה. ראש דאגתם של מנהלי החברות היתה להשתחרר מלחץ המלך על-ידי מציאת מקור הכנסה נוסף לקופתו ולמכור את תוצרתם בתנאים נוחים, ונוסף על כך — לקיים את מעמדם בחצר המלך לא רק בזכות הזכויות, אלא כגורם השפעה אמריקני עיקרי בהעדר ראש נציגות דיפלומטית של ארצות-הברית במקום, שהיתה מורכבת אז משלושה פקידים אמריקניים שישבו בגדה ופערו לתם העיקרית קשורה בעניני מסחר.

הנשיא התייחס באהדה לדברי גיימס מופט ולאחר שמזכיר המדינה קורדל הול ומזכיר הימיה פראנק גוקס עיינו בתזכיר של עראמקו והביעו את תמיכתם, אושרה בקשת החברה במלואה. הבריטים ניאותו בחפץ-לב לשמש צינור לרשות החכר-והשאל לשם העברת ששה מיליון דולר כמענק שנתי למלך אבן-סעוד נוסף על הקצבתם השנתית של 400 אלף ל"ש, אך לא גילו למלך שכסף זה הוא כסף אמריקני ושהם אינם אלא שליחים לממשלת ארצות-הברית. אכן

הללו העניקו לארצות-הברית זכות בלעדית לנצל את מקורות הוהב השחור במדינה, שהיום מופקת מאד-מתה כמות הנפט הגדולה ביותר לעומת כל מדינה אחרת שבאיזור. חברת הנפט הקליפורנית הקימה חברה-בת לפעולה בערב בשם "קליפורניה עראביין אויל קומפאני", וב־1938 הוחל בשיווק הנפט שנת-גלה, שכמותו הלכה וגדלה עם חפירת בארות נפט חדשות בערב הסעודית. אפשרויות הפעולה של החברה גדלו אף הן, לאחר שחברת הנפט של טכסאס רכשה חמישים אחוז ממניותיה. בשנת 1943 שונה שם החברה הפועלת בערב הסעודית ל"עראביין-אמריקן אויל קומפאני" או "עראמקו" בקיצור.

משנת 1938 החל המלך אבן-סעוד לקבל תמלוגים על ניצול מעיינות הנפט שנחפרו, מלבד דמי קדימה של 6,800,000 דולר שנתנה לו החברה בשנים 1933—1941 על חשבון תמלוגיו בעתיד — סכום נכבד, באותם הימים, כשעיקר הכנסתו בא ממענק שנתי של ארבע מאות אלף ל"ש שהיה מקבל מבריתניה ומעולי הרגל המוסלמים לערים מכה ואל-מדינה הקדושות שבאסלאם. המלך לא הסתפק במה שקיבל מחברת הנפט, ולחצו עליה גבר לאחר פרוץ מלחמת העולם והירידה הגדולה במספר עולי הרגל שבאה בעקבותיה וגרמה סבל חמרי רב לתושבי הערים הקדושות ולמשבר כספי חמור בקופת הממשלה. אך מצבה הכספי של החברה, שהורע אף הוא בגלל קשיי ההובלה והשיווק בשעת מלחמה, הקשה עליה למלא את דרישות המלך. באפריל, 1941 גועדו בניו-יורק ראשי החברות השותפות בעראמקו לדון ביחסי החברה-רה עם אבן-סעוד, שהגיעו בינתיים עד משבר, והוחלט לבקש ממשלת ארצות-הברית להשתתף עם החברה בעול הסיוע הכספי לאבן-סעוד.

ראוי לציין, שבתקופה ההיא עדיין לא היתה נציגות דיפלומטית קבועה של ארצות-הברית בערב הסעודית והציר בקהיר היה ממונה גם על יחסי שתי המדינות. ארצות-הברית ראתה את ערב הסעודית כאיזור השפעה בריטי, ואת פעולות חברות הנפט האמריקניות כעובדה כלכלית שלא חייבה כי "הדגל ילך אחרי הסוחר". ראשי חברות הנפט הבינו כי בקשתם יש לה סיכוי אם תיראה לממשל בעלת חשיבות לארצות-הברית עצמה.

על גיימס א. מופט, פקיד בכיר בחברת הנפט קאלטקס, בעלת מניות בעראמקו, וידידו האישי של רוזוולט, הוטל להפגש עם הנשיא ולהסביר לו את

אמריקניים שהקימו את המוסד שנהפך לאוניברסיטה האמריקנית בבירות. הוא קיים את הקשרים עם האוניברסיטה ונמנה עם ידידיו של נשיאה הד"ר באיירד דודג'. עם המינוי הזה ניתנו בידי הוסקינס, ודורות ואדי — כולם חניכי בית-המדרש האנטי-ציוני בבירות — תפקידים מרכזיים בעיצוב מדיניות הערבית של ארצות-הברית וביצועה.

אך יותר מכל איש אחר בממשלת ארצות-הברית בימי נשיאותם של רווולט וטרומאן דאג לחברות הנפט הפועלות בערב ולחזוק השפעתן על המדיניות האמריקנית במזרח התיכון ובשאלת ארץ-ישראל גיימס פורסטול, סגן מזכיר הימיה בשנים 1940—1944, מזכיר הימיה בשנים 1944—1947 ומזכיר ההגנה בשנים 1947—1949. לא היה בין עוייני המפ"ע על הציוני בצמרת השלטון האמריקני בתקופה היא איש שהפך את מלחמתו הקנאית במאבק הציוני בזירה האמריקנית למלחמת קודש כפורסטול. לפני מינויו כסגן מזכיר הימיה היה פורסטול נשיא חברת דילון, ריד ושות', בנק הקשור בענייני הנפט בניו-יורק.

רווולט הכיר את משפחת פורסטול, העריך את קשריו ונסיונו הכלכלי והארגוני של נשיא הבנק הנכבד הטיל על פורסטול, כסגן מזכיר הימיה, את ארגון המאמץ המלחמתי בצי המסחרי ובימיה, ובכלל זה הספקת דלק לצי בחזיתות המלחמה השונות. לא מקרה הוא איפוא שחברות הנפט הפועלות בערב הסעודית, שאת ראשיהן הכיר פורסטול כלקוחות הבנק וחבריו למועדונים הסגורים בפני אלה שאינם אנשי-שלומם, מצאו בו בעל-ברית נאמן הדואג לענייניהם. פורסטול אף היה מאלה בצמרת השלטון שעוד בימי המלחמה, ראה בברית-המועצות, בעודה בעלת-ברית לארצות-הברית, את הסכנה הגדולה לעולם החפשי לאחר הנצחון.

במגעו האישי עם פורסטול נוכחתי, שיחסו ה-עויני לציונות ולמדינה יהודית נבע, במידה לא מבוטלת, מהחומר שהיו מספקים לו הנציגים הדיפ-לומטיים ושירותי המודיעין האמריקני במזרח ה-תיכון, שתיארו את הישוב כמרכז השפעה סובייטית באיזור, את הקיבוצים כחממות לקומוניזם ואת העולים לארץ כסוכני ברית-המועצות. עמיתו הבריטי דאג לחזק בו השקפה זו על מהות הישוב היהודי בלבו של המזרח התיכון, ישוב המועד לסייע לקומוניזם הסוביטי ולשאיפות התפשטותה של ברית-המועצות באיזור.

משנודע כעבור זמן-מה למלך על הסידור שנעשה מאחורי גבו הועיק לג'דה את גרייסון קירק, ציר ארצות-הברית בקהיר המואמן גם בחצרו, למחות בפניו רשמית על הקנוניה ולתבוע הסדר נאות בינו לבין ממשלת ארצות-הברית.

התקלה ביחסי החברות והמלך הניעה את חברות הנפט האמריקניות לבחון את המצב מחדש. בינואר 1943 פנתה חברת עראמקו לממשלת ארצות-הברית בהצעה לבטל את ההסדר באמצעות הבריטים ולכלול את ערב הסעודית בין מקבלי סיוע החכרו-השאל בצינורות המקובלים. נימוקה של החברה היה שהברי-טים מתכוונים לכלול את ערב הסעודית באיזור השפעתם הכלכלית לאחר המלחמה ולסכן בכך את יציבותן של החברות האמריקניות הפועלות שם. בתו-כירה הודגשו חשיבותה האסטרטגית של ערב הסעודית והצורך להבטיח את האינטרסים הכלכליים והצב-איים של האמריקנים על-ידי שליטתם המוחלטת על אוצרות הנפט שבה. מנהלי חברות הנפט בעלי המניות של חברת עראמקו, ראלף ק. דייוויס, ה.ד. קולואר ו.ו.ס. רוג'רס, נפגשו עם פראנק נוקס, מזכיר הימיה, עם הגרי סטימסון, מזכיר המלחמה, ועם הארולד ל. איקס, מזכיר לענייני פנים והממונה על ענייני הדלק במדינה, והשיגו את הסכמתם להמליץ לפני הנשיא על הצעת החברה. ב-18 בפברואר, 1943 הורה ה-נשיא לאדוארד סטיניזס, הממונה על ענייני החקר-והשאל, להסדיר את הסיוע לערב הסעודית "בהיות ההגנה על ערב הסעודית חיונית להגנתה של ארצות-הברית". העזרה הכספית החלה לזרום לערב הסעודית בהיקף שלא ידעה בעבר משום מקור ממשלתי אחר. בשנים 1940—1947 קיבל המלך אבן-סעוד מארצות-הברית קרוב למאה מיליון דולר⁶, מחציתו באמצעות הבריטים ומחציתו — במישרין. הפעם דאגו החברות להודיע למלך את התפקיד שמילאו בהסדר החדש, והיחסים בינו ובין החברות הזרו לתיקנם.

עקב המיפנה ביחסי ממשלת ארצות-הברית וערב הסעודית עם כניסתה למעגל הנהגים מהחכרו-השאל, נתמנה בתחילת 1944 הקולונל ויליאם א. אדי, נספח ימי בצירות ארצות הברית בקהיר, לציר-תושב אמרי-קני בג'דה. אדי נולד בלבנון במשפחת מיסיונרים

U.S. Senate: Additional Report of the Special 6
Committee Investigating the National Defense
Program, S.Res. 71, April 28, 1948, p. 16

"...הזעקה הגוברת לייסוד מדינה ציונית בארץ-ישראל עלולה לגרום לתגובות שיסכנו את האינטרסים האמריקניים בנפט של המזרח התיכון. המלך אבן-סעוד עלול להרחיק לכת ולהפקיע את נכסי הנפט האמריקניים בערב הסעודית. אבל מלבד הפקעת נכסים יש פעולות תגמול שהמלך יכול לנקוט נגדנו, כגון הצטרפות ערב הסעודית לגוש השטרלינג. זאת תהיה מהלומה חמורה לפעילות האמריקנית בערב... המלך אבן-סעוד גם יכול לקחת לו יועצים טכניים בריטיים וכך להרחיק את ההשפעה האמריקנית מארצו. פעולות אלה מצד המלך, כשהתחרות הכלכלית בין בריטניה וארצות-הברית במזרח התיכון גוברת, תויק לפיתוח ה-נפט באיזור זה על-ידי אמריקה ולשימוש לצריכה. ויש סכנה כי המלך יעלים עין ממעשי ביזה של שבטים בנכסי חברות הנפט האמריקניות. דבר זה כבר נעשה בעבר, במקום אחר, ותוצאתו היתה מטרידה ויקרה..."

ולהלן נאמר: "...ידוע, כי מדור המזרח הקרוב במחלקת המדינה אינו אהדו את השאיפות המדיניות הציוניות, למרות תמיכתו של הנשיא טרומאן וממלכתו בשאיפות אלה."

בסופו מהלך בעל המאמר אימים על הציבור האמריקני: "...כמה משקיפים סבורים, כי אם תתמיד ארצות-הברית במדיניותה הפרו-ציונית ה-מוצהרת, נילאץ לשלוח צבא לערב הסעודית כדי להגן על האינטרסים האמריקניים באותה המדינה".

בגנוז הפרטי של פורסטול באוניברסיטת פרינסטון, שתלמידה היה, מצוי חומר רב המעיד על רוב השקי-דה ששקד לרכוש את תמיכתו של הנשיא ועמיתיו בממשלה לתכניות שנועדו לחזק את ערב הסעודית ולעשותה מרכז של פעילות אמריקנית צבאית באיזור, הן כנקודת אחיזה אסטרטגית כל עוד המלחמה נמ-שכת, והן לטווח ארוך. השפעת פורסטול בעניינים גדלה עם התמנותו במאי 1944 לכהונת מזכיר הימיה, וכעבור חודשים מספר גובשה בממשלת ארצות-הברית תכנית בדבר מהות היחסים בין ארצות-הברית והמלך אבן-סעוד. בדצמבר, 1944 הוגש לנשיא רוזוולט תזכיר סודי בנושא זה, חתום על-ידי מזכיר המדינה אדוארד ר. סטייניוס, מזכיר המלחמה הנרי ל. סטימסון ומזכיר הימיה גיימס פורסטול, שבו פור-שו הגימוקים והובאו ההצעות לפעולה.

ב-24 בינואר 1949 רשם פורסטול ביומנו: "8.15, מר אליהו אפשטיין לארוחת-בוקר בבית"*. באותה שיחה שנמשכה שעה ארוכה ושהשתתף בה גם בנו מיכאל, לא הסתיר המארח את דעותיו הפרו-ערביות, שהגיע אליהן, לדבריו, לא רק מתוך שיקולי "מה טוב לאמריקה", אלא מהכרה שבאיזור בעל חשיבות אסטרטגית וכלכלית חיונית למערב — לארצות-הברית ובריטניה — יש למנוע חדירת "רעיונות והשפעות" עויינים למדינות הדמוקרטיות. הדבר יושג, לדעתו, רק מתוך טיפוח יחסי ידידות הדוקים עם מדינות ערב ומנהיגיהן. כמארח לא אמר פורסטול דבר שהיה בו כדי לפגוע בציונות או במדינת ישראל הצעירה, ולא הזכיר כמעט את גורם הנפט בשיקוליו, אך שאלותיו גילו מה שניסה להסתיר בהערותיו הענייניות. את ערב הסעודית העריך פורסטול כמוקד האינטרסים האמריקניים בעולם הערבי, וברכישת המלך אבן-סעוד כבעל-ברית לארצות-הברית, ראה פתח להעמקת השפעה המערבית בעולם המוסלמי והערבי אף מחוץ לגבולות ערב הסעודית.

סופו של פורסטול היה טראגי, כידוע. עקב חילוקי דעות בינו לבין הנשיא טרומאן, אשר בספטמבר 1947 מינה אותו למוזכיר ההגנה בממשלתו, פוטר פורסטול כעבור שנתיים, הוא חלה ולקה בתסביך רדיפה, שכביכול "קומוניסטים וציונים" זוממים לרצ-חו. הוא ארשפו בבית-חולים בוושינגטון, והשתוממתי כשקרא לי ערב אחד בטלפון מבית-החולים ואמר לי ששינה דעתו ואינו דורש עוד רע לציונות ולמדינת ישראל. יומיים לאחר אותה השיחה התאבד. כשסי-פרתי להרבט אליסטון, עורך "וושינגטון פוסט" וידידם של פורסטול ושלי, על השיחה, סבור היה כי פורסטול הביע באותה השיחה דברי אמת, וכך גם כתב אליסטון במאמר המוקדש לפורסטול*.

ואולם על יחסן של חברות הנפט האמריקניות לציונות העיד עדות נאמנה בטאונג¹⁰ של חברות הנפט הגדולות בימים שנתעצם המאבק הציוני בזירה האמריקנית וגברו גם מאמצי מתנגדיו:

7 Arnold Rogov, *James Forrestal, Study of Personality, Politics and Policy*, Macmillan, New York, 1963, p. 356

8 שמי לפני ששיניתיו לעברי.

9 Jim Forrestal, by Herbert Elliston, *The Atlantic Monthly*, November, 1951

10 *The Oil Weekly*, New York, 18 February, 1946.

שוני יסודי במשטרן החברתי והמדיני, דבר העלול להשפיע על ההתפתחות העתידה באיזור ובערב הסעודית לקיים עצמאותה בהיותה למדינה חזקה ומעמדה הכלכלי איתן ומובטח לטווח ארוך; (2) מקר-רות הנפט בערב הסעודית שבידי האמריקנים מחייבים שממשלת ארצות-הברית תגן עליהם מכל פגיעה ותבטיח את פיתוחם; (3) מקורות הנפט אלה חשובים לצרכי ארצות-הברית עצמה ולהספקת צרכי ארצות אחרות; (4) השלטונות הצבאיים של ארצות-הברית מעריכים את ערב הסעודית כאיזור בעל חשיבות אסטרטגית רבה לצרכי חיל האוויר האמריקני הפועל באוקיינוס ההודי ובאוקיינוס השקט.

לשם השגת מטרותיה, ממשיך התזכיר ואומר, על ממשלת ארצות-הברית לעשות את הצעדים הבאים לרכישת הסכמת המלך לשיתוף פעולה עם ארצות-הברית בהקמת בסיסים צבאיים לצרכי חיל האוויר על אדמתו: (1) לתת מייד למלך אבן-סעוד מענק חד-פעמי ניכר למילוי צרכיו הכספיים. את גודל המע-נק יקבע מוזכיר המדינה, שיביא את הצעותיו לאישור הקונגרס; (2) הבנק ליצוא ויבוא האמריקני יתחייב לתת לערב הסעודית הלוואות לטווח ארוך, כדי לשפר את מצבה הכלכלי ולסייע להעלאת רמת המחיה של תושביה; (3) השלטונות הצבאיים יגשו מייד לחקירת האפשרויות והתנאים בחלקי ערב הסעודית החשובים מבחינה אסטרטגית לקראת מימוש תכניותיהם. ה-נשיא רוזוולט קיבל את כל ההצעות שבתזכיר והמלך אבן-סעוד נתן אף הוא את הסכמתו לדרישות הכל-לות בתזכיר המחייבות אותו לפי תנאי ההסדר עם ארצות-הברית.

ההסדר שהושג בין ארצות-הברית וערב הסעודית, שלא היה בגדר חוזה רשמי בין שתי המדינות, כיון שלא הובא לאישור הקונגרס, היה מפנה היסטורי במדיניות המסורתית של ארצות-הברית במזרח ה-תיכון. אמנם הסעיפים הצבאיים שבהסדר הוסברו בצרכי המלחמה שעוד לא נסתיימה, אולם בצד ההש-קעות של הון אמריקני והגנת מקורות הנפט, הדגישו בעלי התזכיר את חשיבות ההסדר ומשמעותו לטווח ארוך, לא רק בשל האינטרסים הכלליים של אמריקה, אלא כהכרח המציאות של "מגע בין שתי מעצמות גדולות", בעלות-ברית במלחמה, אך שונות זו מזו

התזכיר כלל סעיפים לאמור: (1) במזרח התיכון, איזור מגע בין שתי מעצמות גדולות¹¹, תוכל ערב הסעודית לקיים עצמאותה בהיותה למדינה חזקה ומעמדה הכלכלי איתן ומובטח לטווח ארוך; (2) מקר-רות הנפט בערב הסעודית שבידי האמריקנים מחייבים שממשלת ארצות-הברית תגן עליהם מכל פגיעה ותבטיח את פיתוחם; (3) מקורות הנפט אלה חשובים לצרכי ארצות-הברית עצמה ולהספקת צרכי ארצות אחרות; (4) השלטונות הצבאיים של ארצות-הברית מעריכים את ערב הסעודית כאיזור בעל חשיבות אסטרטגית רבה לצרכי חיל האוויר האמריקני הפועל באוקיינוס ההודי ובאוקיינוס השקט.

לשם השגת מטרותיה, ממשיך התזכיר ואומר, על ממשלת ארצות-הברית לעשות את הצעדים הבאים לרכישת הסכמת המלך לשיתוף פעולה עם ארצות-הברית בהקמת בסיסים צבאיים לצרכי חיל האוויר על אדמתו: (1) לתת מייד למלך אבן-סעוד מענק חד-פעמי ניכר למילוי צרכיו הכספיים. את גודל המע-נק יקבע מוזכיר המדינה, שיביא את הצעותיו לאישור הקונגרס; (2) הבנק ליצוא ויבוא האמריקני יתחייב לתת לערב הסעודית הלוואות לטווח ארוך, כדי לשפר את מצבה הכלכלי ולסייע להעלאת רמת המחיה של תושביה; (3) השלטונות הצבאיים יגשו מייד לחקירת האפשרויות והתנאים בחלקי ערב הסעודית החשובים מבחינה אסטרטגית לקראת מימוש תכניותיהם. ה-נשיא רוזוולט קיבל את כל ההצעות שבתזכיר והמלך אבן-סעוד נתן אף הוא את הסכמתו לדרישות הכל-לות בתזכיר המחייבות אותו לפי תנאי ההסדר עם ארצות-הברית.

ההסדר שהושג בין ארצות-הברית וערב הסעודית, שלא היה בגדר חוזה רשמי בין שתי המדינות, כיון שלא הובא לאישור הקונגרס, היה מפנה היסטורי במדיניות המסורתית של ארצות-הברית במזרח ה-תיכון. אמנם הסעיפים הצבאיים שבהסדר הוסברו בצרכי המלחמה שעוד לא נסתיימה, אולם בצד ההש-קעות של הון אמריקני והגנת מקורות הנפט, הדגישו בעלי התזכיר את חשיבות ההסדר ומשמעותו לטווח ארוך, לא רק בשל האינטרסים הכלליים של אמריקה, אלא כהכרח המציאות של "מגע בין שתי מעצמות גדולות", בעלות-ברית במלחמה, אך שונות זו מזו

הכוונה לברית-המועצות, אף כי שמה לא נזכר במפורש, אך ניתן לשפוט שאליה התכוונו החותמים מתוך מסמכים שונים שבגנוז פורסטול.

ז.

לקונגרס האמריקני על שני בתיו — הסנאט ובית-הנבחרים וזכויות של החלטה והכרעה בענייני מדי-ניות ומינהל בכל ענפי המשטר הדמוקראטי של המדינה. אולם אבות החוקה האמריקנית הקנו לקונ-

במדינות ארצות-הברית, מראשי הבדלנים בסיעתו, שהכשיל את מדיניות וילסון בזירה הבין-לאומית, נמנה עם הנאמנים בידידי הציונות לא פחות מאלבן בארקלי, סנאטור ממדינת קנטאקי, שגם בה שיעור היהודים קטן ביותר, מראשי סיעתו הדמוקרטית, שכיהן כסגן נשיא לטרומאן, והיה עם טובי החומכים במאבקו. אמר לי פעם הסנאטור רוברט טאפט, כי הציונים גורמים נזק לעצמם ומורידים את ערך המט-רות שהם נלחמים להן כשהם מייחסים את תמיכת חברי הקונגרס האמריקני לקולות בוחריהם היהודים. טאפט היה פוליטיקאי מעשי ואיש ישר מכדי להסתיר את הנימוק הלגיטימי של כל מועמד למשרה ציבורית להתחשב בדעות בוחריו, אך בציונות מצא, כבורה ובארקלי, ערכים אנושיים ומטרות אוניברסאליות המחייבים אותו לסייע להגשמתם.

בעקבות ההישג שבהחלטת הקונגרס האמריקני מ-1922, הוקם ב-1932 ביוזמת ההסתדרות הציונית באמריקה הוועד האמריקני-ארץ-ישראלי ובראשו הסנאטורים הרפובליקנים ויליאם בורה, ויליאם קינג והסנאטור הדמוקרטי קלד סוואנסון. עד-מהרה הצליח הוועד למשוך לשורותיו רבים מחברי הקונגרס משתי המפלגות. בשנת 1941 נבחר לראש הוועד הסנאטור רוברט פ. וואגנר, דמוקרט וידיד ותיק של הציונות, אשר לפני המלחמה פעל הרבה למען פליטים יהודים מאירופה ונתפרסם בזכות מלחמתו להגנת העובד ונגד האפליה גועית. באותה התקופה נימנו עם הוועד 68 סנאטורים ויותר ממאתיים חברי בית הנבחרים (אחד מהם הסנאטור הארי ס. טרומאן), וכן חברי ממשלה, מושלי מדינות ועסקנים לא-יהודים ברחבי ארצות-הברית, בסך-הכל אז כחמשת אלפים איש.

מאורע חשוב בתולדות הוועד היתה ועידה שנוסחה בחסותו בוויניגטון במאסרס 1944 בהשתתפות נציגי מוסדות וארגונים אחרים, ובכללם המועצה הנוצרית למען ארץ-ישראל ונציגי ארגוני הפועלים הגדולים, אפ"ל וסיא"א. המועצה הנוצרית למען ארץ-ישראל הוקמה בסוף 1942 ביוזמת המועצה האמריקנית הציונית לשעת חירום, ובה נוצרים מכל הכיתות, ובכללם הקתולים. באותה התקופה הגיע מספר חברי ריה לאלפיים. על חברי המועצה נמנו מגדולי התיאור לוגים הנוצרים, ריינהולד ניפור, ג'ון היינס הולמס, פול טילד וראלף סוקמאן, וד"ר דניאל פולנינג, עורך "קריסצין הארולד", מחשובי כתיבי העת הפרוטסט-

גרט גם את המעמד העליון כמבטא את רצון האומה האמריקנית, דעותיה ושאיפותיה, ולא רק כמוסד מחוקק בחלוקת הרשויות והתפקידים בין שלושת הענפים — הקונגרס, הנשיא ובית המשפט העליון — שעליהם נשענת ולפיהם פועלת החוקה. שלא כבמשטר הפרלמנטרי של בריטניה, למשל, אין הנשיא תלוי בתמיכת רוב הקונגרס להמשך כהונתו — רק המדיניות שניקוט תלויה בתמיכה זו. מה קשה וסבוך תהליך פיטורי הנשיא, זאת ראינו כאשר בפעם השניה בתולדות ארצות-הברית הועלה הנושא בשלהי כהונתו של ניקסון. אך ההבנה בין הקונגרס והוועד המבצעת — הנשיא וממשלתו — היא תנאי להגשמתה של מדיניות.

ספק אם בבתי הנבחרים שבמדינות הדמוקרטיות זכתה הציונות לתמיכה כה גדולה ויציבה כפי שקרה הדבר בתולדות הקונגרס האמריקני מאז פנתה ב-11 ביוני, 1918 ההסתדרות הציונית באמריקה במכתב לכל חברי הקונגרס בבקשה לחוות דעתם על הציונות. רוב חברי הקונגרס בסנאט ובבית-הנבחרים הביעו את תמיכתם בהכרות בלפור ובשאיפות העם היהודי בארץ-ישראל. אולם ארבע שנים עברו עד שקיבל הקונגרס פה-אחד החלטה רשמית ברוח זו — מחמת קשיים שמקורם היה במחלוקת המדינה. מצבים דומים היו בשעה שהנשיא ועושי דברו ביקשו למגוע חקיקה או החלטה שלא תאמה את מדיניותם. הם ידעו תמיד לבצל את תהליכי התחיקה המורכבים ואת הנוהל ביחסי הקונגרס והבית הלבן, כדי להכביד ולהאריך את הטיפול בנושאים שלא באו ביוזמתם או בתמיכתם. אכן, בכל עת היה הקונגרס הבמה לביטוי רחשי לבו של הציבור האמריקני לשדרותיו, והצינור החשוב ביותר לקשרי העם עם נבחריו. הישג וקנין מוסרי ומדיני יקר מאין כמוהו היתה תמיכת הקונגרס במפעל הציוני, שהיתה למסורת כמעטות בתולדות המוסד. ומן הראוי לזכור, כי מרבית התמיכה הזאת באה לא מטעמי תועלת אלקטורלית — אשר לרוב חברי הקונגרס לא היה עניין ישיר בה — אלא מתוך מכלול גורמים, כגון חוש הצדק החברתי, הבנה לסבלם של היהודים בגלוייתיהם, רגש דתי בקרב רבים (למשל, הבאפטיסטים שבהם, בעלי הויקה העמוקה למקרא), וכן הערכת מפעלו החלוצי ואפיו החברתי הדמוקרטי המתקדם של הישוב.

הסנאטור הריפובליקני ויליאם בורה ממדינת איידהו, שבה חלק היהודים בתושבים הוא מהקטנים

ארץ-ישראל ושל הוועידה היהודית האמריקנית ותמיכתן בתכנית בילטמור באו בזמן שמחלקת המדינה, כמסופר, ריכזה את כוחותיה לבלום את הפעולה הציונית, ולהעלות, בעצה אחת עם הבריטים את מעמד הערבים ואת השפעתם בפתרון שאלת ארץ-ישראל לקראת שעת ההכרעה. פעילות זו של מחלקת המדינה והזעזוע שגרם מעשה רווולט-צ'רצ'יל בשעתו, שנמנע, ברגע האחרון ממש, הדליקו אור אדום במועצה הציונית האמריקנית לשעת חירום ותבעו יוזמה מדינית מוגברת. השנה גם היתה שנת הבחירות לנשיאות, שהיו עתידות להכריע, אם יוסיף רווולט לשבת בבית הלבן ולהשפיע על הסדר ענייני העולם לאחר המלחמה, כשהנצחון כבר נראה באופק. אכן ב-27 בינואר 1944 הוגשה לבית-הנבחרים על-ידי גיימס א. רייט ואחר-כך גם על-ידי גיימס קומפטון — וב-1 בפברואר אותה שנה לסנאט על-ידי רוברט ואגנר ורוברט טאפט — הצעת החלטה, שבהסתייגותה על החלטת הקונגרס מ-30 ביוני, 1922, ובהדגשה גישה את הצורך לתת לעם היהודי בית שיוכל לקלוט את המוני היהודים שסבלו מהרדיפות באירופה, דרשה מארצות-הברית לאחוז באמצעים הנאותים לפתיחת שערי ארץ-ישראל לעלייה חופשית ולהתיישבות של יהודים, למען תהיה ארץ-ישראל לקהיליה יהודית חופשית ודמוקרטית.

במשך חודש פברואר התייצבו יהודים וערבים ועמם תומכי כל אחד מהצדדים היריבים בקרב הציבור האמריקני, לפני הוועדה לענייני חוץ של בית-הנבחרים, ושייבותיה הפכו לבמת דיונים היסטוריים, חברתיים ומדיניים, ולמאבק חריף בין מצדדי ההצעה למתנגדיה. בעוד ששייבות ועדת בית-הנבחרים היו פתוחות, דנה הוועדה ליהסי חוץ של הסנאט באותו עניין בדלתיים סגורות. מפאת מעמדו המיוחד של הסנאט בענייני חוץ, נודעה להחלטות ועדה זו חשיבות יתרה מבחינת סיכויי ההצעות הן בסנאט והן בבית-הנבחרים. ראש המטה הכללי, הגנרל ג'ורג' מארשל, אשר העיד ב-23 בפברואר בוועדת הסנאט, השיג מהנשיא רשות לקציני המטה שלו להופיע גם הם בפני הוועדה. מארשל ועוזריו הזהירו את הוועדה מלקבל החלטה העלולה להפר את הסדר במזרח התיכון ובצפון-אפריקה. העיד לפני ועדת הסנאט גם הקולונל הוסקינס, שתיאר לפניו, גם הוא, תמונה עגומה על הצפוי למזרח התיכון ולאיינטרסים האמריקניים באיזור אם תתקבל דעת הציונים על עתידה

טאנטיים. אחדים מאלה לקחו חלק בוועידה, שהיתה לאחת ההפגנות הנכבדות בתולדות התמיכה הנוצרית האמריקנית בציונות. הוועידה קיבלה החלטת תמיכה בתכנית בילטמור.

צעד בעל משמעות מדינית מפליגה, שהיה בו גם משום עימות, מהרציניים ביותר, עם הנשיא רווולט, היה קשור במאמץ של ציוני אמריקה להשיג הפעם את תמיכת הקונגרס בדרישה לבטל את מדיניות הספר הלבן ובתכנית בילטמור.

תכנית בילטמור שנתקבלה, כאמור, במאי 1942 בוועידה מיוחדת של ציוני אמריקה, זכתה בינתיים לאישור של הוועידה היהודית האמריקנית, שכונסה ב-20 באוגוסט, 1943, בניו-יורק וסייעה בהקמת חזית משותפת ובתיאום פעולתם של הארגונים והמוסדות היהודים החשובים, כולל הארגונים הציוניים, לשם הגנה על הסדרים הבין-לאומיים לאחר המלחמה ודאגה מרוכזת לישוב היהודי בארץ-ישראל ולעתידה. בוועידה השתתפו 125 נציגים של 64 ארגונים יהודיים, מלבד 375 נציגים קהילתיים מרחבי ארצות-הברית, אשר ייצגו מיליון וחצי חברים שהשתתפו בבחירות דמוקרטיות לוועידה, דבר שהוסיף ערך ומשקל להחלטותיה. לאחר שנודע במחלקת המדינה על כינוס הוועידה, נפגש שמואל רוזנמאן עם ד"ר סטיוון ויז ומסר לו את רצון הנשיא שהוועידה לא תתכנס, ועל כל פנים שתכנית בילטמור לא תעמוד על סדר יומה, אם אמנם יקשה לדחות את כינוסה. הבקשה הוסברה בטעמי המאמץ המלחמתי ומגיעת חומר לתעמולה נאצית בעולם הערבי. ד"ר ויז השאיר מקום לשקול הבקשה. הוועידה כונסה במועד, אך על דעת מארגניה — הציונים והלא-ציונים — הוסכם שידובר בה על "פתיחת שערי הארץ" מבלי לחייב את הוועידה לתכנית בילטמור. ואולם ביום האחרון של הוועידה קם ד"ר אבא הלל סילבר, ובשיא נאומו הנלהב דרש מהוועידה לקבל את תכנית בילטמור. רק ארבעה נציגי הוועד היהודי האמריקני, מקרב חמש מאות ושניים צירי הוועידה, התנגדו. השאר קיבלו בהתלהבות ובשירת התקווה את דברי הנואם. היה זה אחד הרגעים הגדולים במסלולו המבורך של סילבר ובמאבק הציוני על הרחבת השתתפות יהדות אמריקה לפלגותיה אשר מחוץ למחנה הציוני בהגנה על זכויות העם היהודי ועתידו בארץ-ישראל.

החלטות וועידת וושינגטון של הוועד האמריקני-

הצבא היתה על העליונה, ולמרות העניין שהיה לרוזוולט שלא לסבך את יחסיו עם הציבור היהודי בשנת בחירות, אישר את הקו שנשאר למעשה בתקפו מאז הרחיק לכת עד כדי קשירת קשר בין הפעולה הציונית בארצות-הברית ובין תוצאות המאמץ ה-מלחמתי.

בנסיבות אלה הופנתה תשומת-לבה של המועצה הציונית האמריקנית לשעת חירום אל נושא הבחירות לנשיאות שנקבעו ל-7 בנובמבר 1944. המשרד ה-ראשי של המועצה בניו-יורק וסניפיה ברוב ערי המדינה החלו בפעולה קדחתנית לרכישת תמיכתם של עסקני שתי המפלגות בתביעה לביטול הספר הלבן ולהכרות בארץ-ישראל כמדינה יהודית חפשית ודמוקרטית. בהתקרב יום הבחירות הכריז תומאס דיואי, מועמד הרפובליקנים לנשיאות, ב-12 באוק-טובר על תמיכתו במדינה יהודית, וכעבור שלושה ימים הלך בעקבותיו רוזוולט ובמכתב ששידר לוועדה הציונית באטלאנטיק סיטי הכריז גם הוא על תמיכתו במדינה יהודית. במחלקת המדינה נשתררה מבוכה נוכח גל מחאות ממדינות-ערב על הכרות רוזוולט ונוכח שאלותיהם של הנציגים האמריקנים במדינות ערב איך עליהם להסביר את דברי הנשיא. אך מהבית הלבן לא נתקבל במחלקה כל תדריך במועד זה. וייצמן ובן-גוריון הבריכו לוייז ולסילבר את ברכתם על "ההכרזה ההיסטורית" של רוזוולט.

ראוי לציין שאת הסעיף הארץ-ישראלי במצע של המפלגה הדמוקרטית כתב הארי ס. טרומאן. למכתב של ההסתדרות הציונית באמריקה שביקשה את תמיכתו השיב טרומאן כי בשעה שכתב את הסעיף על ארץ-ישראל היה לעיניו מר גורלם של יהודי אירופה והוא ששכנע אותו לכלול בו את תמיכת מפלגתו בעלייה חפשית ובמדיניות שתביא להקמת מדינה ("קהילית", לפי הנוסח אז) יהודית חפשית ודמוקרטית בארץ-ישראל.

רוזוולט זכה שוב בבחירות, ולפי הערכת העתונות לא פחות מ-80 אחוז מהבוחרים היהודים הצביעו, כבבחירות הקודמות, בעדו. הוא היה חפשי עתה לשקול את מהלכיו ללא איום הבחירות.

בסוף נובמבר חידשה הוועדה ליחסי חוץ של הסנאט את דיוניה. בין השאר, הופיעו לפניו נציגי חברות הנפט שתיארו את גודל חשיבותה של שאלת ארץ-ישראל מבחינת יחסו של אבן-סעוד לארצות-הברית. הסנאטור תום קונאלי, יושב ראש הוועדה,

המדיני של ארץ-ישראל. הפירסום שניתן בעתונות וברדיו לדיונים הפומביים בוועדה לענייני חוץ של בית-הנבחרים עורר מחאות מארצות ערב לאחר כל נאום פרו-ציוני שהושמע בוועדה; ולאחר התייעצות עם סטימנס, מוזכיר המדינה בפועל, הורה לוי הנדרסון, מנהלו החדש של המדור למזרח הקרוב ואנטי-ציוני מובהק כמוריי קודמו, לנציגי ארצות-הברית במדינות ערב להסביר לממשלותיהן שגם אם יקבל הקונגרס האמריקני החלטה התומכת במדינה יהודית לא יהיה בה משום ביטוי לדעת הממשל, אלא לעמדתם האישית של המצביעים בעדה!

הידיעות על כוונות להקשות מגבוה על פעולת הוועדות, והדאגה מפני עמדת רוזוולט למן ההודעה שיום ביוולג 1943 הניעה את ד"ר וייז וד"ר סילבר, ראשי המועצה הציונית האמריקנית לשעת חירום, לבקש פגישה עם הנשיא. הפגישה היתה ב-9 במארס וסילבר היה הדובר הראשי בה. הוא האשים את הממשלה על שזו "מעדיפה את הנפט הערבי על אידיאלים אנושיים". רוזוולט שאל אותו אם ברצונו לראות "מיליונים נהרגים בג'יהאד" והאשים את סילבר בהפצת שמועות ש"הנשיא עומד מאחורי הכוונה לדחות את הדיונים בוועדות הקונגרס בענין ארץ-ישראל". שניהם, וייז וסילבר, העלו את עניין העלייה, לקראת 30 במארס, המועד האחרון למילוי מיכסת העלייה לפי הספר הלבן. רוזוולט הבטיח ללחוץ על לונדון בעניין זה והדגיש שממשלת ארצות-הברית לא קיבלה מעולם את הספר הלבן. הודעת המשלחת הציונית לעתונות מסרה את דברי רוזוולט שממשלת ארצות-הברית לא קיבלה את הספר הלבן והדגישה את תמיכתו בענייני עלייה.

אך באותה שעה כמעט שביקרו הנציגים הציוניים בבית הלבן, נתן רוזוולט אישורו למכתב ששלח הנרי סטימנסון, מוזכיר המלחמה, לסול בלום, יושב-ראש הוועדה לענייני חוץ של בית הנבחרים, ובו העמיד את בלום על הסכנה הנשקפת למאמץ המל-חמה מהמשך הדיונים בוועדה בשאלת ארץ-ישראל. בלום הביא את המכתב לוועדה, שהחליטה ברוב אחד-עשר קולות לעומת שלושה, לדחות את המשך הדיונים. בלום מסר את תוכן מכתבו של מוזכיר המל-חמה, בהסכמתו, לפירסום, והדבר עורר סערה בציבור היהודי, שראה את התערבות הממשלה כנובעת מטע-מים מדיניים ולא בטחוניים. וועדת הסנאט הפסיקה את פעולתה גם היא. ידם של מחלקת המדינה וחוגי

וידידו של רווולט, שחשש לנוק שייגרם מעימות עם הנשיא, לסילבר הרפובליקני התקיף והקשוח באפיו, שפסל את מהימנותו של רווולט, היתה לתהום ללא גשר לאחר שסילבר דחה את שיטות הפעולה של וייז והאשימו בכניעה לדרישות הממשלה האמריקנית ובשיתוף פעולה עמה לרעת האינטרסים הציוניים. רוב חברי המועצה תמכו בד"ר וייז, וד"ר סילבר ותומכיו התפטרו מהמועצה. ד"ר סילבר חזר למועצה רק בחודש יולי של 1945, ועד מהרה היה למנהיג ללא ערעור בניהול ענייני המועצה ובקביעת מדיניותה. הדבר היה עם גמר המלחמה לנוכח בעיית שארית הפליטה והמשך המדיניות של הספר הלבן. האתגרים אשר לפני התנועה הציונית והישוב הרבו עליה את תומכיו מדיניותו של סילבר בתנועה הציונית ובקרוב יהדות אמריקה לעומת השנה הקודמת.

ה.

בתחילת 1945, חדשים אחדים בלבד לאחר בחירתו הרביעית כנשיא ארצות-הברית, חלה הרעה במצב בריאותו של רווולט, אך הדבר לא השפיע על ערנותו לקראת ועידת יאלטה, שבה היה על "שלושת הגדולים" — רווולט, צ'רצ'יל וסטאלין — להכריע בנושאים שעמדו לעצב את דמות העולם אחרי המלחמה. דוד נילס סיפר לי, שבין הנושאים שהוסיפו להעסיק את רווולט היתה גם שאלת ארץ-ישראל. אוורל הארימאן, שגריר ארצות-הברית במוסקבה, הוזייר את רווולט, כי הרוסים אומרים לחדור למזרח התיכון, ולשם כך עתידים הם, לדעתו, לתמוך בחמישים מיליון ערבים ולא בחצי מיליון יהודים. גם יועציו הצבאיים של הנשיא תיארו לפניו את המזרח התיכון כאיזור העתיד להפך "לבאלקאנים" של ערב מלחמת העולם הראשונה, אם לא ידאג המערב לחיזוק עמדותיו מבחינה צבאית ומדינית. לפיכך, אמרו אלה, יש להעריך את שאלת ארץ-ישראל לא רק לאור האינטרסים של היהודים והערבים בלבד, אלא לאור המצב העלול להתהוות לאחר המלחמה, כשלארצות-הברית אינטרסים אסטרטגיים וכלכליים חשובים באזור.

לאחר התפטרותו של אבא הלל סילבר, נשאר סטיוון וייז נשיא יחיד למועצה הציונית האמריקנית לשעת חירום, ובתפקידו זה ביקר ב-22 בינואר 1945, אצל הנשיא רווולט. היתה זו אחת השיחות הארוכות

יעד את יום 11 בדצמבר 1944 להצבעת הוועדה בנושא שלפניה. אך באותה ישיבה התייצב לפני הוועדה אדווארד סטטיניוס, מזכיר המדינה החדש שירש את מקומו של קורדל הול, והציע בשם הממ"שלה שלא להחליט על הצעת ואגנר-טאפט מטעמי "אינטרסים לאומיים הקשורים במלחמה". הוועדה נענתה ברוב קטן. גם קונאלי, כבלום בשעתו, דרש מסטטיניוס שיודיע בפומבי את נימוקיו בוועדה. סטטיניוס עשה זאת, ועל הדו"ח שהגיש סטטיניוס לנשיא בעניין זה רשם רווולט "היטבת לעשות".

אך עוד לפני הופעת סטטיניוס לפני ועדת הסנאט הסביר הנשיא במכתב אישי לסנאטור ואגנר את נימוקיו נגד המשך הדיונים בשאלת ארץ-ישראל, שבה, כתב, יושבים חצי מיליון יהודים וסביבם שבעים מיליון מוסלמים המבקשים להשמדם. הוא, הנשיא, רוצה למנוע שואה או מצב שאין לו תקנה, ולמנוע צוא בבוא העת פתרון סביר וצודק לבעיית ארץ-ישראל. כל דבר שייאמר או יעשה כעת, רק יזיק לפעולה בעתיד. הכל יודעים מה עמדת ארצות-הברית בשאלת ארץ-ישראל, אך מוטב לא לדון בנושא כעת. הנשיא צירף למכתב העתקי המחאות שקיבל מראשי המדינות הערביות ושגם סטטיניוס, בהופיעו לפני ועדת הסנאט, הביא מהן.

סטטיניוס דאג שגם וועדת בית הנבחרים לא תחדש את פעולותיה ופנה, לא לסול בלום, ראש הוועדה, כי אם לאדולף א. סבאת (שבת), יושב-ראש וועדת הנוהל של בית-הנבחרים, וביקש ממנו לסייע בדבר. במברק לרווולט ב-8 בדצמבר הודיע מזכיר המדינה, שקיבל תשובה "סודית ביותר" מסבאת, המביעה תקווה שיעלה בידו למלא את בקשתו. רק בימי נשיאותו של טרומאן חזר הקונגרס לדון בארץ-ישראל וב-19 בדצמבר 1945 קיבלו שני הבתים החלטה על תמיכה הקונגרס "בהמשך פיתוחו של הבית האומי היהודי וקידומו לקראת הקמת קהיליה דמוקראטית בשיתוף עם כל שאר חלקי האוכלוסיה בארץ-ישראל".

עם דחיית הדיונים בוועדות הסנאט ובית-הנבחרים השתררה מתיחות במועצה הציונית האמריקנית לשעת חירום וביחסים האישיים בין וייז וסילבר לרגל המחלוקת על הפעולה של המועצה. המתיחות גברה כאשר דרש סילבר במפגיע חידוש היוזמה בעניין החלטת התמיכה בקהיליה היהודית שיש לתבוע מן הקונגרס לאחר ששתי המפלגות התחייבו על כך במצעי הבחירות לנשיאות. החשדנות בין וייז והדמוקראט

והאמריקניים, של הוועידה לא מצאתי דבר בענין זה.

ברם, שאלת ארץ-ישראל לא ירדה מסדר-יומו של רווולט עצמו. כאשר, בדרכו חזרה מוועידת יאלטה, נפגש על סיפון האניה שעגנה במימי מצרים עם המלך אבן-סעוד, עמדה שאלת ארץ-ישראל במרכז שיחתם. מאז קיבלו חברות הנפט האמריקניות זכינות לניצול הנפט בערב הסעודית, והושג, כמסופר, הסדר בין ממשלת ארצות-הברית והמלך על הקמת בסיס צבאי לצרכי חיל-האוויר האמריקני על אדמתו, נודעה ליחסים עם אבן-סעוד חשיבות מיוחדת בעיני רווולט. לפיכך ביקש לדעת את עמדת המלך בבעיות האזור שיש לארצות-הברית עניין בהן, ובמיוחד בשאלת ארץ-ישראל. היחסים המיוחדים בין שתי המדינות ומעמדו הרם של אבן-סעוד בעולם המוסלמי והערבי היה בהם כדי להקל או להקשות על ארצות-הברית בקביעת מדיניותה בשאלת ארץ-ישראל יותר מעמדת כל מנהיג או ראש מדינה אחר בעולם הערבי. מטרת רווולט בפגישתו עם אבן סעוד היתה להכיר אישית ולעמוד על אופיו, אף יותר מאשר לשמוע את דעותיו הקשוחות והקנאיות בשאלת ארץ-ישראל, שידע עליהן מתוך חילופי אֶשְׁגָרִים ביניהם, ולבחון את תוצאות השיחה במערכת שיקוליו בשאלת ארץ-ישראל ובדרך-כי פתרונה.

ויליאם אָדִי, ציר ארצות-הברית בערב הסעודית, שהיה המתורגמן בין הנשיא והמלך, פירסם ספר¹² על אותה שיחה, בתוספת פירושו למהות ההבטחות שנתן רווולט לאבן-סעוד בעניין עמדת ארצות-הברית בשאלת ארץ-ישראל. רווולט פתח, כותב אָדִי, את השיחה בבקשו מהמלך "לעזוב לו עצה ולהעניק לו עזרה" בנושא שהוא, הנשיא, קיבל אחריות אישית עליו וחייב עצמו למצוא לו פתרון: הצלת שרידי היהודים במרכז אירופה ושיקומם. היהודים, המשך הנשיא, סבלו סבל לא-יתואר מידי הנאצים: גירוש, הריסת רכוש, עינויים ורצח המונים. מה יכול המלך להציע? שאל הנשיא. תשובת המלך היתה קצרה: "תן להם ולצאצאיהם את מיטב האדמות והבתים של הגרמנים שדיכאו אותם". רווולט השיב, כי ניצולי השואה היהודים יש להם "רצון

ביניהם ובה נדון מכלול רחב של נושאים הקשורים בארץ-ישראל ועתידיה. רווולט התעניין ביכולתה הכלכלית של הארץ לקלוט המוני עולים חדשים, ויזן גולל לפניו את תכנית לאודרמילק על פיתוח הארץ. הנשיא ביקש לדעת, כיצד אומרים הציונים להגיע להבנה עם הערבים ולבטל את פחדם מפני התפשטות היהודים מחוץ לגבולות ארץ-ישראל, כשיגדל מספרם. ויזן השיב שלא היהודים בארץ-ישראל ירצו להרחיב את גבולות הישוב על חשבון ארצות ערב, אלא היהודים היושבים היום בארצות ערב יצטרפו לאחיהם בארץ-ישראל. האם ידוע לציונים יחסו של סטאלין לרעיון של מדינה יהודית? על כך השיב ויזן, כי אדוארד בנש, נשיא צ'כוסלובקיה, סיפר לו ששמע מפי סטאלין, שאם תתמוכנה ארצות-הברית ובריטניה במדינה יהודית בארץ-ישראל, לא תתנגד גם ברית-המועצות לפתרון זה של שאלת ארץ-ישראל. ויזן יצא מרוצה מהשיחה, שהעידה על יחס מעשי ומעמיק של הנשיא לציונות ולעתידיה של ארץ-ישראל היהודית.

לקראת נסיעתו של הנשיא רווולט לוועידת יאלטה ביקרו אצלו, ב-15 בינואר 1945, ד"ר ויזן וסנאטור ואגנר וביקשו ממנו לכלול את שאלת ארץ-ישראל בסדר-יומה של הוועידה. ואגנר דרש במפגיע החלטה של "שלושת הגדולים" על הקמת מדינה יהודית "כל עוד עוצמתן ומעמדם של האומות המאוחדות בשיאם". רווולט הבטיח לדון עם צ'רצ'יל וסטאלין בשאלת ארץ-ישראל ולהציע שהנושא יועלה בוועידה. הבטחה דומה נתן גם לאלברט איינשטיין, כשביקר אצלו באותו העניין. לעומת זאת, בתזכיר שהכינה לנשיא מחלקת המדינה כי בשיחות עם צ'רצ'יל וסטאלין יימנע הנשיא מלהציע מדינה יהודית כפתרון לשאלת ארץ-ישראל. הוא הוזהר מפני כוונת רוסיה לנצל לטובתה את הסכסוך היהודי-ערבי לשם חיזוק השפעתה באזור. כשראה רווולט כי הבריטים אינם מעוניינים כי הטיפול בשאלת ארץ-ישראל יישמש מדיהם, ויש מש נושא לדיון עם סטאלין, אשר מצדו ירצה להיות שותף להסדר שאלת ארץ-ישראל, לא תבע עוד להעלות את הבעיה על סדר-יומה של ועידת יאלטה.

לימים נפוצה שמועה, על סמך דברים ששמע ויזן מפי רווולט בשיחתם ב-16 במארס, כי בפגישת "שלושת הגדולים" ביאלטה הביע סטאלין הסכמתו למדינה יהודית. במסמכים הרשמיים, הבריטיים

William A. Eddy, *F.D.R. Meets Ibn Saud*, 12 Kohinur Series, American Friends of the Middle East, New York, 1954, pp. 34-35.

הנשיא והמלך. קודם סופר מה ששמע ברנארד ברוך מפי רווולט עצמו על אותה שיחה ורשמיו ממנה. מסתבר, שרווולט לא נגע בצד המדיני של הנושא כלל, וכל כוונתו היתה לנסות ולעורר במלך רגשי אהדה לגורל שארית הפליטה של היהודים, ולשם כך נעזר באחד הנימוקים הרגישים ביותר בעיני הבדווי — המסורת המקודשת של הכנסת אורחים בקרב בני המדבר, אולם כשלונו היה שלם. נזכרה תקוותו לעזרה כלשהי מצד המנהיג הערבי הקרוב ביותר לארצות-הברית לשם פתרון שאלת ארץ-ישראל — ולו בעניין העלייה וקליטת שארית הפליטה בלבד. עתה ראה רווולט עין בעין את עומק השנאה והקנאות הדתית של המלך המוסלמי והערבי, שומר המקומות הקדושים של האסלאם, שייצג בעיניו לא רק את יחסו האישי, אלא את יחסם של מיליוני הערבים ליהודים ולשאלת ארץ-ישראל.

בכל דבריו או מעשיו של רווולט בשאלת ארץ-ישראל לא היה דבר שעורר רגזו ותדהמה כמשפט שכלל באגרתו מ-1 במארס 1945 לקונגרס. המשפט סיכם את שיחתו עם המלך אבן-סעוד במלים לאמור: "על הבעיה היהודית, המוסלמית, הציונית, למדתי בשיחה של חמש דקות עם המלך אבן-סעוד יותר משיכולתי ללמוד מחילופי שניים או שלושה תריסרי מכתבים". משפט זה המם את המנהיגות הציונית בארצות-הברית והעלה בעולם היהודי חשד קנוניה אנטי-ציונית, שהיא פרי עיסקה בין המלך הערבי, הנוקשה והקנאי, לבין נשיא מדינה המרחיבה את עוצמתה הכלכלית והצבאית והמעוניינת לקנות את לב המלך כדי להשיג את מטרותיה. כאשר הת-ארחנו, אני ורעייתי, בקיץ 1948 אצל הגברת אלינור רווולט, אלמנת הנשיא, בביתה בהייד-פארק, שאל-תי, איך יכול בעלה המנוח, לאחר שנים של קשרי ידידות עם בראנדייס, פראנקפורטר וויזו, שמפיהם ידע מקרוב את הציונות ושאיופותיה, לומר מה שאמר על שיחה "של חמש דקות" עם אבן-סעוד? גברת רווולט לא השיבה לשאלתי ישירות. היא דיברה על הבנתו העמוקה של בעלה בבעיית עם חסר-מולדת ועל אהדתו הכנה לזכות העם היהודי לחיים לאומיים חפשיים ועצמאיים משלו. הוא השתדל, אמרה, לסייע לתנועה הציונית בגבולות יכולתו, שהיתה מוגבלת רוב הזמן על-ידי המצב הבינ-לאומי החמור ערב מלחמת העולם השנייה, ועוד יותר במשך המלחמה עצמה. הוא היה נתון ללחץ מתמיד מצד אנשי מחלקת

סנטימנטאלי" להתיישב בארץ-ישראל, ומוזן מאליו שלא יעלה על דעתם לחזור לגרמניה, שבה עלולים הם שוב להיות סובלים ונרדפים. המלך אמר, כי מתקבל מאד על הדעת שהיהודים לא ירצו להאמין לגרמנים, ואולם לאחר שהאומות המאוחדות ישמידו את השלטון הנאצי יהיה בנצחונם כדי להגן על קרבנות הנאצים. אם אין בכוונת האומות המאוחדות להטיל פיקוח על מדיניותה העתידה של גרמניה, שאל המלך, למה היה להם לנהל מלחמה שעלתה במחיר כה יקר? הוא, אבן-סעוד, לעולם לא היה משאיר את אויבו המנוצח במצב שיוכל לחזור ולתקוף.

אחרי דקות מספר, כותב אדי, היה רווולט המתקף את המלך באמרו, שהוא סמך על הכנסת האורחים המסורתית של הערבים וקיווה לעזרת המלך בפתרון הבעיה הציונית. המלך חזר ואמר: "הטילו על האויב התוקפן לשאת בתוצאות מעשיו — כך נוהגים הערבים במלחמותיהם... מה חטאו הערבים כלפי יהודי אירופה? נוצרים (כך!) גרמנים הם אשר שדדו את רכוש היהודים ולקחו את נפשם — ישלמו איפוא הם על פשעיהם?" הנשיא לא היה מוכן לסיים את השיחה וחזר והביע את אכזבתו על שהמלך לא סייע לו סיוע כלשהו לפתרון הבעיה. המלך, ממשיך אדי, שלא הסתיר את קוצר-רוחו, לא הראה רצון להמשיך בויכוח בשאלה זו, ורק העיר, כשגלגלוג בקולו, כי לבדווי פשוט ייראה מוזר הדבר שהדאגה היתרה ל"גרמנים" גדולה מן התחשבות בידידים (ערבים). הערתו האחרונה של המלך בנושא ארץ-ישראל היתה, שהמנהג הערבי מחייב לחלק את שרידי הלוחמים במחנה האויב שאבד להם רכושם במלחמה בקרב השבטים שניצחו במלחמה, לפי מקורות המחיה והמים שברשותם. מחנה האומות המאוחדות מונה חמישים מדינות, ובתוכן ארץ-ישראל הקטנה, החסרה אדמה לפיתוח, שכבר קלטה יותר פליטים מאירופה מהמגיע לה — יתנו מעתה אחרים את חלקם להסדר הענין.

לפני פרידתם, כותב אדי, נתן הנשיא רווולט הבטחה כפולה למלך: (1) הוא אישית, כנשיא, לא היה עושה דבר העלול להזיק לערבים; (2) ממשלת ארצות-הברית לא תעשה כל שינוי במדיניותה הבסיסית סית בארץ-ישראל מבלי שתיוועץ קודם ובמידה מלאה ביהודים ובערבים. דברים אלה נכללו במכתב ששיגר הנשיא למלך ב-5 באפריל.

עד כאן סיפורו של הציר ויליאם אדי על שיחת

סעוד "לא הובנו כראוי" וחזר והדגיש שלא חל כל שינוי בעמדתו האוהדת לציונות ומטרותיה. ויין הסביר את החשיבות שבפירסום דברי הנשיא למש-לחת הציונית כדי להחזיר את האימון שהציבור רוחש להודעותיו. בתחילה סירב רוזוולט להענות לבקשות ויין, אך לבסוף הסכים לתוכן ההודעה וחתם עליה בראשי תיבות. היתה זו הפגישה האחרונה בין שני הידידים.

ההודעה בשמו של הנשיא כללה את הדברים לאמור: "את עמדתי לציונות הסברתי בחודש אוקטובר. לא חל כל שינוי בה ואוסף לדאוג להגשמתם המהירה של הדברים". העתונות פירשה את דברי רוזוולט כחזרה על מה שהיה כלול במכתבו לוועידה הציונית: תמיכה בעלייה ללא הגבלות לארץ-ישראל ובמדינה יהודית. עוד בטרם יבשה הדיו על ההודעה שפירסם ויין בשמו של הנשיא הציף את הבית הלבן זרם מחאות של מלכים, נשיאים וארגונים ערביים ופרו-ערביים. לא על כל המכתבים שהכינה בשבילו מחלקת המדינה, בתשובה למחאות שקיבל מראשי המדינות הערביות, הספיק רוזוולט להתום לפני מותו. אך בין המכתבים שחתם ב-5 באפריל היה המכתב הנזכר למלך אבן-סעוד. גם אם הוטעה עליידי המחלקה, כפי ההאשמה שנרמזה בספרו של סאמנר וולס, הרי אחד הסעיפים במכתבו כלל התחייבות מצד הנשיא שלא לעשות דבר בשאלת ארץ-ישראל העלול להזיק לערבים. אמנם על הערבים היה, בבוא העת, להוכיח שאכן עלול להגרם להם נזק מהקמת מדינה יהודית. אלא שלסתירות בין התחייבויות רוזוולט ליהודים ולערבים נוסף עוד פריט אחד, האחרון הפעם, במערכת יחסי הסוכים עם שני הצדדים היריבים.

פראנקלין דלאנו רוזוולט, נשיאה השלושים ושניים של ארצות-הברית, מת ב-12 באפריל, 1945. את מקומו בבית הלבן ירש סגנו, הארי ס. טרומאן, אשר ב-14 במאי, 1948, בשעה שש ואחת-עשרה דקות לפי שעון וושינגטון, העניק למדינת ישראל, ראשון בין ראשי מדינות העולם, את הכרת ארצות-הברית.

המדינה האנטי-ציוניים, ובימי המלחמה גם של הגנרל מארשל ועוזריו, אשר בעצה אחת עם הבריטים קיימו קו פרו-ערבי במזרח התיכון. ועיסוקי המרובים של הנשיא לא תמיד איפשרו לו לדעת את הנעשה בתחום זה ולמנוע דברים שלא היו לפי רוחו. בלי להזכיר את שמו של הנשיא טרומאן, הוסיפה גברת רוזוולט, כי בנסיבות של גמר המלחמה, נצחון צבאי ומעמד מדיני בלתי-מעורער של מדינה שבידה הפצצה האטומית, עם בריטניה חלשה וזקוקה לסיוע כספי של ארצות-הברית, וכשברית-המועצות עומדת לימין היהודים בתביעתם למדינה היה קל יותר לארצות-הברית לנקוט קו מדיני מפורש ממה שניתן לבעלה.

מה שהשתמע מדבריה הוליך לשאלה: איך היה נוהג טרומאן, אילו היה עליו להחליט על מדיניות בשאלת ארץ-ישראל בתנאים שהיו שוררים בימי רוזוולט, וממילא לשאלה: האם היה רוזוולט נוהג אחרת משנהג טרומאן בתנאים שנשתנו בימיו? הצגת הנושא בצורה זו עליידי אשה בעלת עקרונות מוסריים געלים וידידת אמת לעם היהודי ולמדינת ישראל לא נבעה מכוונתה לעקוף את שאלתי, כי אם להפש תשובה לא באישיותו של רוזוולט או של טרומאן ויחסם למאבק הציוני, אלא בסיכויים שהיו למאבק עצמו להשיג את מטרותיו בתנאים אלה או אחרים. מה שהיה בכונתה להדגיש הוא, שאהדת בעלה לציונות לא היתה פחותה משל טרומאן, אלא שעל טרומאן הוקל לעשות דברים שלא יכול, לדעתה, לעשות רוזוולט בתנאים שהיו קיימים בזמנו.

מייד לפירסום הפסקה באגרתו של רוזוולט לקונ-גרס על פגישתו עם אבן-סעוד, ביקש סטיוון ויין פגישה דחופה עם הנשיא. זו נערכה ב-16 במארס. השתתפו בה ד"ר ויין והרמן שולמאן, חבר המועצה הציונית האמריקנית לשעת חירום ואחד הפעילים שבה. ויין פתח בהבעת דאגת הציבור היהודי מהר-דעת הנשיא על פגישתו עם המלך אבן-סעוד, שפור-שה כנסיגת הנשיא ממה שכלל מכתבו לוועידה באטלאנטיק סיטי על תמיכתו בארץ-ישראל כמדינה יהודית. הנשיא השיב שדבריו על פגישתו עם אבן-